

Nikola Kosanović

POLITIČKE BORBE I GLAVNE LIČNOSTI REVOLUCIONARNIH GODINA 1848/49. U OSIJEKU

Revolucija 1848. godine proizašla iz istog izvora, pariškog ustanka u veljači 1848. godine, ustalasala je Evropu brže od ijedne do tada. Revolucionarna zbivanja koja su se elementarnom snagom širila evropskim zemljama, nisu mimoišla ni Habsburško carstvo. Sa širokim spektrom već kroničnih problema, nacionalnih i socijalno-ekonomskih, ubrzo se i ono našlo u samom epicentru revolucionarnih zbivanja. Gotovo istovremeno, Austriju razdiranu ponajviše nacionalnim suprotnostima, potresle su eksplozije nacionalnih ustanaka u Lombardiji, Veneciji, Češkoj, Mađarskoj i Hrvatskoj.¹

U toj izuzetno složenoj situaciji, revolucija 1848/49. godine i kod nas je oslobodila sve one društvene, nacionalne i političke snage, koje su do tada bile prigušene i domaćim feudalizmom i dvostrukom tuđinskom, austro—mađarskom vladavinom. Sve ono što se decenijama taložilo u hrvatskom narodu, provalilo je odjednom, nezaustavljivom silinom. Politička shvaćanja, nacionalne i socijalne težnje oslobođene vjekovnih spona, izbila su na površinu i zadobila jesan određen izraz.

I upravo zbog toga, slobodno se može reći, zahvaljujući revoluciji, razvio se do tada nezapamćen, snažan i sadržajan politički život, koji svojim rezultatima nadmašuje sve ono, što se do tada i prije četrdesetosme zbivalo u Hrvatskoj.

To i je razlog, da se upravo ovim događajima daje centralno mjesto, u novijoj povijesti Hrvatske, jer su ti događaji bili ishodište, mnogim naprednim idejama i ujedno kristalizaciona os oko koje se odvijala novija politika Hrvatske.²

Mi međutim, u ovoj prilici nećemo ponavljati već dobro poznate stvari o događajima punim političkih strasti i probuđenih nacionalnih osjećaja u podjarmljenim zemljama austrijske carevine, koje su buktale od želje za slobodom. Nas ovdje više zanimaju događaji, koji su se kao plima razvili, iz centra Hrvatske u prostor Slavonije ili još uže u prostor Osijeka — u vrijeme kad se Hrvatska kao cjelina borila za svoju historijsku priliku, za nacionalnu slobodu i političku samostalnost.

POLITIČKE PRILIKE U HRVATSKOJ PRIJE REVOLUCIJE 1848. GODINE

Nemoguće je govoriti o revolucionarnim zbivanjima i godini »Velike bune« u Slavoniji izolirano od svega onoga što se gotovo istovremeno događalo na širem prostoru cijele Hrvatske.

Isto tako i sve one političke igre u borbi za prevlast koje su uzdrmale čitavo biće Slavonije, a pogotovo Virovitičku županiju i Osijek, treba promatrati kao elemente jedne cjeline, ili bolje rečeno, kao odraz jednog konfliktnog stanja koje je više godina prije Revolucije ugrožavalo i sam prosperitet i integritet hrvatskog naroda i njegove državne zajednice.

Stoga ćemo radi povezivanja svih tih komplementarnih procesa, a i boljeg razumijevanja onih burnih događaja — koji su u jednom valovitom kretanju svom svojom silinom zadesili Slavoniju 1848. i 1849. godine — rekapitulirati u najpovršnijim potezima, genezu političkih antagonizama i borbe za političku dominaciju u Hrvatskoj.

Opće stanje feudalne Hrvatske, četrdesetih godina 19. stoljeća, pod sve snažnijim pritiskom Mađara za njenom potpunom mađarizacijom, u mnogo čemu je podsjećalo na prilike u Mađarskoj osamdesetih godina 18. st. kad je ovoj prijetila opasnost od germanizacije pod punim naponom vlasti Josipa II.

Pritisak Mađara bivao je sve snažniji, nakon što je Kossut svojim najavljivanim reformama počeo okupljati sve više pristalica, tako se njegova reformna stranka postepeno razvila u moćnu, masovnu stranačko—političku organizaciju s razvijenim propagandnim aparatom, štampom i brojnim agitatorima za mađarsku stvar. Ovakav tok događaja i sve veća opasnost, koja se nadvila nad Hrvatskom prinudili su na okupljanje i što snažniju integraciju svih političkih snaga u Hrvatskoj.

Zbog toga su se udružili i sve doskora ljuti politički protivnici, Hrvatska konzervativna stranka, sastavljena isključivo od svjetovnih i crkvenih feudala i ilirci predstavnici širokog narodnog pokreta.

Ovakva simbioza bila je potrebna i jednima i drugima. Hrvatskim konzervativcima, prije svega zbog malog broja članstva i uz to bez potrebne štampe, propagande i sposobnih agitatora bez čega se nije mogla zamisliti borba sa široko razmahanim Kossutovim pokretom. S druge strane to je bilo potrebno i ilircima. Prije svega, zbog toga, što je njima, kao stranci, nakon zabrane ilirskog imena (11. I. 1843. g.) bila onemogućena daljnja egzistencija. Samim tim je direktno ugrožena i njihova dugogodišnja preporodna aktivnost. Zbog toga im je dobro došla konzervativna stranka, a još više njeni aristokratski predstavnici s jakim vezama na austrijskom dvoru i bečkim vladajućim krugovima. Tako su tom integracijom ilirci postigli dva cilja — prvo, omogućen je daljnji opstanak njihove stranke i drugo, njihovim sposobnim prvacima ostavljena je mogućnost, da kroz štampu i živu riječ, vještom propagandom brane svoje ideje kao i svoj općeprihvaćeni pokret protiv zajedničkih nastojanja austro—mađarske strane da ugroze hrvatske interese. To je bilo utoliko potrebnije što je mađarizacija, kao službeno prihvaćeni politički model, uzela toliko maha da je direktno zaprijetila potpunim političkim i jezičnim uništenjem hrvatstva.³

Ovdje se, međutim, nećemo dublje upuštati u analizu svih onih uzroka unutarnjim neslaganjima među dvjema udruženim stranama u Narodnoj stranci, konzervativnoj i ilirskoj, koja su proizašla iz njihovih dijametralno suprotnih političkih programa i zbog krupnih staleških i ideoloških i političkih razlika u shvaćanjima glavnih idejnih nosilaca na obje strane. Ovo pitanje, u svim njegovim pojedinostima, razradio je Vaso Bogdanov u svom poznatom radu: *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj* (Zagreb, 1958. g.). U njemu je najkraće rečeno, autor ukazao, da osim nekih uskih podudarnosti kao što su obrana municipalnih i hrvatskih nacionalnih i državnih prava od mađarskih utjecaja, svi ostali dijelovi političkih stavova i opredjeljenja konzervativaca i iliraca su se razilazili. U suštini, konzervativci su nastojali sačuvati postojeći feudalni poredak, dok su ilirci istovremeno radili na jačanju i proširenju postojećih narodnih sloboda i samostalnosti Hrvatske, što se nikako nije moglo uskladiti. Ta neslaganja, jedino su dobro došla mađaronima za lakše kreiranje njihovih programa i postizavanje postavljenih ciljeva.

Do definitivnog raskida dva krila narodne stranke došlo je na zasjedanjima Hrvatskog sabora u Revoluciji 1848. godine, koja je omogućila slobodniji razmah naprednim, demokratskim snagama u Hrvatskoj, a posebno u Slavoniji, gdje je došlo i do krupnijih socijalnih previranja.

Na suprotnoj strani, ovakva konfliktna situacija unutar narodne stranke, dobro je došla, glavnim protivnicima hrvatske samostalnosti — mađaronima. Ova druga, antagonistička stranka, staleški sasvim usmjerena prema Mađarima, okupila je jedan dosta šaroliki socijalni sastav: od krupnih feudalaca, nosilaca ogromnih bogatstava i visokog ugleda, koji su bili i glavni vođe stranke i sitnog plemstva, pa do činovnika i državnih i feudalnih, različitog ranga: Uz mađarone i Mađare bio je i dobar dio gradskog stanovništva, uglavnom mađarskog i njemačkog porijekla. Od ovih, prve je uz mađarone privrezalo njihovo promađarsko opredjeljenje, dok su drugi pristali uz mađarone, zbog njihove povremene usmjerenosti prema zajedničkoj politici austrijske vlade i Mađara.

Ovakav sastav i jedinstvenost mađaronske stranke bili su sve do momenta dok su svim tim udruženim snagama bili i zajednički interesi.

Stvari se počinju suštinski mijenjati dolaskom lidera Mađarske konzervativne stranke, grofa Apponyija na položaj austrijskog podkancelara. Do tada su hrvatski mađaroni u dilemi, kojoj se mađarskoj stranci prikloniti — konzervativnoj ili Kossutovoj reformnoj stranci, velikom većinom odlučivali su se za Kossuta i njegovu daleko brojniju reformnu stranku kao jačeg saveznika u borbi protiv antifeudalne opasnosti, plebejsko—demokratskog ilirskog pokreta.

Međutim, Apponyi i njegovi konzervativci ubrzo su uočili, da je rascjep između Mađara i Hrvata sve dublji upravo zbog jedne beskompromisne politike mađarske reformne stranke, prema Hrvatskoj, s težnjom da joj nametne mađarski jezik i da ju centralistički potčini Mađarskoj. A pošto je takva politika nailazila na podršku i kod Kossutovih saveznika, hrvatskih mađarona, Apponyi je vješto taktizirajući, svim silama nastojao spriječiti Kossutovce, da uhvate dublji korijen u Hrvatskoj. Zbog toga se odlučio na popustljiviju politiku prema Narodnoj stranci. Na izvjestan način počeo ju je favorizirati, kao vladinu stranku, nasuprot mađaronskoj koja je kao i njihovi mađarski saveznici udruženi u reformnoj stranci, tretirana kao opoziciona. To je, u prvi mah, prihvatila i austrijska centralna vlada.

Neminovna posljedica, ovakove nove polarizacije snaga, bila je naglo osipanje članstva u mađaronskoj stranci. Prvi su počeli otpadati, od mađarona, činovnici svih položaja i staleža, a zatim i svi oni koji su u bilo kojem pogledu ovisili od vlade. Tako su i hrvatski mađaroni, nešto zbog oportunitizma u činovničkim i drugim redovima, a nešto i zbog žestokog otpora mađarona prema nacionalnim težnjama hrvatskog naroda i politike narodnog preporoda, s vremenom u Hrvatskoj toliko oslabili, da su se mogli održati samo oslanjanjem na Kossutovu reformnu stranku. A to im nije bilo dovoljno, da opstanu u revoluciji koja je nadošla. Nešto povoljniji položaj mađarona bio je u Slavoniji, naročito u Virovitičkoj županiji, gdje je aristokratsko jezgro mađaronske stranke uz direktnu mađarsku pomoć, kroz veći dio revolucije uspijevalo održati ključne pozicije.

Ovako konstelirane, sučeljene političke strane, odmjeravale su svoje snage u sukobljavanju suprotnih interesa na plemićkim skupštinama. Sve do 1848. godine, mnoge egzistencijalne odluke za Hrvatsku, kao prinudno uvođenje mađarskog jezika na hrvatskom teritoriju, zatim zakoni o sve većem sužavanju hrvatske autonomije i mnoge druge mjere za nacionalno i političko podjarmljivanje Hrvatske, donešene su na ugarsko—hrvatskom saboru u Požunu. Isto tako i mnoga važna pitanja za Hrvatsku rješavana su na županijskim skupštinama na kojima je, sve do Revolucije, plemstvo imalo glavnu riječ,

Odnosi snaga, na tim skupštinama, ovisili su od jačanja ili slabljenja pozicija pojedinih političkih stranaka. Od toga su ovisili i zaključci koje su one donosile. Tako je utjecaj iliraca i Narodne stranke bio najjači u županijama koje su bile bliže središtu Hrvatske: Zagrebačkoj, Križevačkoj i Požeškoj županiji. Mađaroni su bili utjecajni u Virovitičkoj i Srijemskoj i jedno vrijeme, sve tamo do potkraj 1843. godine, i u Varaždinskoj županiji u kojoj je, iza toga vremena postepeno ojačao utjecaj iliraca.

Iz ovoga se može nazreti, da tokovi političkih zbivanja nisu tekli, u Hrvatskoj kao cjelini, po jedinstvenom obrascu i za čitav njen teritorij. Ovisno od niza faktora, prvenstveno nacionalnih i ekonomskih razloga, sa svim ostalim specifičnostima koje su pojedine dijelove Hrvatske razlikovale jedne od drugih, odvijao se i ritam političkih zbivanja uz drugačije odnose suprotstavljenih strana. To se posebno odnosi na Slavoniju, a još određenije na njen uži dio, Virovitičku županiju i Osijek, koji su i glavni predmet ovog prikaza.

SLAVONIJA I OSIJEK DO 1848. GODINE

Historijske, političke i ekonomske prilike u kojima je Slavonija živjela i razvijala se kroz duže vremenske tokove, bile su objektivna prepreka njenom punom jedinstvu s ostalom Hrvatskom. Bez sumnje, najsudbonosnije za njene odnose s Hrvatskom bilo je dugo prisustvo Turaka na ovom prostoru. No, ni nakon turskog povlačenja krajem 17. st. Slavonija se nije administrativno ujedinila s Hrvatskom. S jedne strane prepreka je bio komorsko—vojnički kondominij, specijalna dvojna uprava u Slavoniji koja je uvedena nakon izгона Turaka, a s druge, od Hrvatske ju je odvojio teritorij Vojne Granice (Varaždinski generalat).⁴

Ništa bitnog nije se dogodilo ni nakon reinkorporacije Slavonije Hrvatskoj i obnavljanja triju nekadašnjih slavonskih županija 1745. godine: Virovitičke, po opsegu najveće, zatim Požeške i Srijemske, kao ni nakon Engel-

shofenove »regulacije« Vojne Granice 1747. godine, kojom je slavonski vojni teritorij podijeljen na Petrovaradinsku, Brodsku i Gradišku regimentu.

Formalno obnovljene županije bile su u »upravnim i provincijalnim poslovima podređene vlasti hrvatskog bana i na taj način, u određenom smislu, pridružene su Hrvatskoj, ali su istovremeno »u poslovima kontribucije« tj. posebnim poreskim sistemom, bile podvrgnute Ugarskom namjesničkom vijeću. I organizaciono, ove županije uređene su po uzoru na ugarske županije. Uz velikog župana, izabranog iz redova velikaškog staleža, koji je predsjedavao županijskim skupštinama, nalazilo se dvadesetak činovnika. Najvažniji među njima bio je podžupan koji je do revolucije 1848/49. redovito bio iz redova domaćeg plemstva. Nakon revolucije na podžupanskim dužnostima već susrećemo ljude koji su potekli iz građanskih sredina čime je poremećena, do tada neprikosnovena plemićka hijerarhija. U stvari, podžupan je bio duša svake županije, jer je vodio glavne županijske poslove.⁵

Ovo dvojstvo državno—pravnog položaja Hrvatske i Slavonije očitovale se i u različitom sastavu plemstva kao isključivog nosioca vlasti. Za razliku od Hrvatske koja je imala dosta velikaša, domaćih ljudi, u Slavoniji krupno plemstvo, najviši sloj aristokracije, uglavnom je stranog porijekla. I s nižim plemstvom je isti slučaj. Tek početkom 19. stoljeća nešto se malo mijenja struktura slavonskog plemstva.

O neodređenom položaju Slavonije, u prvoj polovini 19. stoljeća, govori i podatak iz 1835. godine, da su i Gajeve »Novine Hrvatske« sve službene vijesti iz Slavonije donosile pod rubrikom »Vugerska«, a tek od njihovog 101. broja, slavonske upravne vijesti donose pod natpisom »Slavonska« ili »Hrvatska i Slavonia«.⁶

Ovakva Slavonija, nalazeći se u nesretnoj sredini između Hrvatske i Mađarske, pružala je mađarskom plemstvu izuzetnu priliku u njegovoj vjekovnoj težnji da Slavoniju pretvori u integralni dio Mađarske. Zbog toga osnovnog razloga, kao i zbog spornih pitanja, pripadnosti Primorja i uvođenja mađarskog kao službenog jezika, došlo je do hrvatsko — mađarskog sukoba 1848. godine.⁷

Što se tiče demografske slike i broja stanovništva Slavonije, u vrijeme kritičnih godina 1848/49. nemamo točnih, pogotovo brojčanih podataka. Uglavnom zbog različitih metodoloških pristupa prilikom povremenih popisa stanovništva, za Slavoniju nisu odvojeno prezentirani podaci o nacionalnom sastavu njenog stanovništva kao ni prateći brojčani pokazatelji.

Zna se tek toliko, da je Slavonija, za vrijeme dugotrajnih ratova s Turcima, izgubila dio svog stanovništva i da su mnoga slavonska naselja opustjela. Prema jednom proračunu, izvršenom na osnovu popisa stanovništva iz 1700. godine, na teritoriju Slavonije živjelo je nešto preko 140.000 stanovnika. Tokom daljnjih godina, uslijed izmijenjenih okolnosti i postepenog doseljavanja novog stanovništva, demografska slika Slavonije znatno se izmijenila. Ta brojka je 1805. godine dosegla polovičnu visinu od ukupnog broja stanovnika Hrvatske od 660.000. Godine 1840. od 840.000 cjelokupnog registriranog stanovništva, na čitavom području građanske Hrvatske i Slavonije (tj. bez Vojne Granice, Hrvatskog Primorja, Dalmacije i Međimurja) — polovina je otpala na Slavoniju.⁸

Slično stvari stoje i s procjenom površine tadašnje građanske Slavonije. Prema statističkim podacima Adolfa Fickera iz 1878. godine, građanska Hr-

Sl. 1. Hrvatska i Slavonija na kraju XVIII st. (Karta iz knjige J. Sidaka »Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti«, Zagreb, 1981.)

vatska i Slavonija zauzimale su 1851 god. mali prostor od svega 334.81 zemlj. četv. milja, a Hrvatska—Slavonska Krajina 379.72 zemlj. četv. milje, što je ukupno 714.53 zemlj. četv. milje.

Uz ovakvo nepovoljno teritorijalno stanje Slavonija i Hrvatska su sve do 1848. godine bile u teškom političkom i nacionalnom položaju. Naročito Slavonija koja je bila u dvostrukoj podjarmljenosti: prema Austriji i prema Mađarskoj. Posebno je bio težak mađarski pritisak nakon 1790. godine. Tada je počela era intenzivne mađarizacije, s jasno izraženom tendencijom stvaranja svemađarske centralizirane države na čitavom »području krune sv. Stjepana«, koje je obuhvaćalo i Slavoniju.

Logična i opće poznata reakcija na ovaj direktni nasrtaj mađarizacije je buđenje nacionalne svijesti i jačanje narodnog pokreta, koji je, šireći se iz Zagreba i drugih dijelova Hrvatske postepeno hvatao korijenje i na slavonskom tlu. I tu su kao glavni nosioci ilirskog pokreta bili predstavnici mlade buržoazije, intelektualci i omladina, koji su iz slavonskih gradova Požege, Broda, Vukovara, Vinkovaca i Osijeka i dr. uspostavljali stalne i žive veze s vodstvom pokreta u Zagrebu. O tome svjedoče brojna pisma slavonskih iliraca: Mojsija Georgijevića, Mate Topalovića, A. T. Brlića i dr. koja su upućena Gaju i drugim istaknutim predstavnicima pokreta.

Djelovanje iliraca u Slavoniji, na političkom planu među domaćom buržoazijom i omladinom, ne samo da je mnogo doprinijelo buđenju nacionalne svijesti, već je pomoglo i premošćavanju pokrajinskog partikularizma i

jačanju svijesti o potrebi sveobuhvatnog jedinstva Slavonije s Hrvatskom. To je za Slavoniju bilo od izuzetnog značaja zbog agresivne mađarske politike prema ovoj pokrajini. Ista nastojanja vidimo i na drugoj strani — u Zagrebu. I tamo su od 1840. godine sve izraženije težnje za stvaranje »saveza« sa Slavonijom. O tome pišu i Narodne novine (br. 69 iz 1840. god.): »... da se prema saborskom članku XI ima po deputaciji jednoj zakoniti između Horvatske i Slavonije, opstojeći savez razložiti...«¹⁰

Društvo predčetrdesetosmaške Slavonije imalo je sve osobine duboko podijeljenog feudalnog društva. Na čelu je plemstvo kao glavni nosilac vlasti. Zatim svećenstvo, koje je isto tako kao i plemstvo, prema položaju, ekonomskoj snazi i pravima podijeljeno na više i niže. Iza njih je građanski stalež koji je, zavisno od porasta materijalne moći, postajao sve glasniji i utjecajniji u javnom životu. I na kraju, najširi sloj i baza čitave te feudalne piramide, siromašno i bespravno seljaštvo, pritisnuto svim mogućim društvenim i ekonomskim teretima. Premda su bili najugroženiji postojećim sistemom, u isti mah seljaci su, zbog svoje neukosti i neorganiziranosti, bili i najpogodniji objekt raznovrsnih političkih manipulacija. To je naročito došlo do izražaja u masovnim pobunama seljaka revolucionarne 1848. godine. Ove pobune najčešće su pokrenute prikrivenim interesom mađarona i klasnih protivnika seljačke klase, vlastele.

Općenito uzevši, položaj seljaka u Slavoniji bio je težak, ali je najteži bio u Virovitičkoj županiji, gdje su plemići—veleposjednici bili najbrojniji pa zato i najbezobzirniji eksploatatori. Prirodna reakcija na ovakovo stanje bili su masovni pokreti seljaka 1848. godine upravo u Virovitičkoj županiji, oko Osijeka, Virovitice, Đakova, Našica i Slatine.¹¹

I u nacionalnom pogledu najnepovoljnija situacija je bila u Virovitičkoj županiji. Osim brojnog plemstva, uglavnom stranog porijekla, i u gradovima i selima bilo je najviše doseljenog stranog elementa što je također imalo svojih reperkusija u krajnje neizvjesnoj situaciji 1848. godine, u kojoj su se za vlast borili i na njoj smjenjivali mađaroni i narodnjaci.

Poseban problem, u svim tim zbivanjima, predstavljali su događaji u dijelu Slavonije oko Osijeka kao i u samom Osijeku.

Radi boljeg razumijevanja svega što se dogodilo u Osijeku kritičnih godina 1848. i 1849. potrebno je reći koju riječ o samom gradu, o njegovom stanovništvu, njegovim ekonomskim interesima, političkim gledanjima kao i o strateškoj poziciji Osijeka u onom prelomnom vremenu.

Već po svojoj urbanističkoj koncepciji, Osijek je predstavljao svojevrsni specifikum. Kroz više od dva stoljeća, odmah nakon uspostavljanja austrijske vlasti početkom 18. stoljeća, grad se razvio u nekoliko odvojenih dijelova. Tako je decenijama živio i razvijao se. Najprije je, početkom 18. stoljeća izgrađena Tvrđa prvenstveno kao vojno uporište a kasnije i kao središte cjelokupnog gradskog života. Zatim su od raseljenih stanovnika bivšeg tvrđavskog predgrađa osnovane nove aglomeracije: Gornja i Donja varoš, istočno i zapadno od Tvrđe. Krajem 18. st. Osijek je dobio i četvrtu gradsku jedinicu, Mayerhof, kasniji Novi grad, kao neposredni rezultat germanizatorske politike. Naseljen je uglavnom Nijemcima, porijeklom iz Wüttenberga. Tek 1786. godine svi ovi gradski dijelovi ujedinili su se u jedinstveni grad sa zajedničkim gradskim magistratom u Tvrđi.

Zanimljiva objašnjenja o tadašnjem Osijeku, a pogotovo onom, kakav je bio neposredno pred dvije prevratne godine, dao nam je D. Prohaska u svojoj raspravi »Ilirizam u Osijeku« (»Savremenik, 1912. g.), u kojoj je dao cjelovitu ocjenu stanja u gradu neposredno pred četrdesetosmaške događaje.

Po njemu, najjači ekonomski elemenat u Osijeku, prvenstveno u Gornjem gradu, bili su doseljeni Nijemci. Oni su živjeli svoj život protežirali svoje interese i tjeroali svoju politiku u pravcima intoniranim iz Beča i austrijskih službenih krugova. S obzirom, da je ilirski pokret u ovom gradu bio tek u povojima i da je, tek četrdesetih godina 19. stoljeća, dobio prve pristalice, bio je preslab da ugrozi njihove interese, prvenstveno ekonomske. Zbog toga, u to prvo vrijeme, osječki Nijemci nisu ni obraćali mnogo pažnje na njega. Tim više što je gradska uprava bila u rukama feudalne gospode, njima naklonjene. A uz to u svakoj prilici imali su snažnu podršku carske vojske stacionirane u Tvrdi.

Ovako sigurni i favorizirani u svakom pogledu, ti njemački građani Osijeka držali su u svojim rukama sve ključne poslove i djelatnosti u gradu: i trgovinu, i obrt, i prosvjetu i kulturu.

U Donjem gradu, situacija je bila nešto drugačija. Tu je Nijemcima »... od davnine bio takmac u trgovini i obrtu pravoslavni purgar«.

»Grci«, kako su neki nazivali donjogradske Srbe, imali su: »... i svoj vlastiti trgovački gremij, njih 29 na broju«. Istovremeno, isti takav »gremij«, samo katolički brojao je 27 članova, od toga »12 njemačkih imena«. Jedinu opasnost za sebe, donjogradski Nijemci, vidjeli su u skladnim odnosima donjogradskih Hrvata i Srba, koji su bili i jednodušni pristalice ilirskog pokreta. Zbog toga, glavne političke akcije osječkih Nijemaca, bile su usmjerene u pravcu razbijanja tih harmoničnih odnosa služeći se pri tome raznim zaplotnjačkim intrigama ili ako je bilo potrebno i direktnim političkim pritiskom.¹²

POLITIČKI SUKOBI BURNE 1848. GODINE U OSIJEKU

Govoreći o Osijeku, u sigurno najdramatičnijem razdoblju njegove ne tako daleke prošlosti, događaje koji su se u njemu zbili, treba promatrati uglavnom iz dva aspekta: kroz njegovu historijsku ulogu u političkim zbivanjima Slavonije i Hrvatske, u vrijeme kad opasnost od mađarske ekspanzije u ovaj prekodravski prostor bila najprisutnija i kroz njegov strateški značaj, glavnu uporišnu točku Mađarima za njihove političke i vojne ciljeve.

U to vrijeme Osijek je, može se to slobodno reći, prošao kroz tri međusobno suprotne faze. Prva faza obuhvaća period od pritjecanja prvih vijesti u Osijek, o martovskim događajima u Beču, Pešti i Zagrebu, pa do županijske skupštine u svibnju 1848. godine. Ova faza je obilježena prvobitno sveopćom narodnom euforijom zbog mogućih revolucionarnih obrata koji će izmijeniti dotadašnje društvene, socijalne i političke odnose. Zatim prividnim zatišjem među sučeljenim političkim stranama, mađaronima i narodnjacima koje prestaju sa sukobima sazivanjem skupštine virovitičke županije kad počinju i prvi politički okršaji dvaju antagonističkih tabora u borbi za vlast.

Druga faza predstavlja vrijeme zasjedanja Hrvatskog sabora tj. od lipnja do rujna 1848. god. u Zagrebu, koje rezultira preuzimanjem vlasti od strane

narodnjaka. U trećoj fazi dolazi do okupacije Osijeka od strane Mađara i zatim do ponovnog uspostavljanja carske vlasti i oktroyiranog ustava, a traje od listopada 1848. godine do kolovoza 1849. godine.

Politički sukobi u Osijeku i Virovitičkoj županiji

Vijesti o događajima u Beču i Pešti 13. i 15. III. 1848. godine i u Osijeku su, kao i svuda širom Hrvatske, dočekanе s oduševljenjem i nadom da će revolucija, koja je započela, dokrajčiti u Hrvatskoj svaku vrstu ugnjetavanja: i nacionalnog i političkog i socijalnog. Naročito demokratski orijentirani građani, omladina i njihovi prvaci s ushićenjem su pozdravili revolucionarne akcije bečkog i peštanskog puka, dajući brojne izraze iskrene podrške i privrženosti ovim naprednim pokretima koji su obećavali da će svi narodi u Carevini postati slobodni i ravnopravni.

Punu ilustraciju ovog stanja općeg zadovoljstva i potajnih nada, u Osijeku dao nam je suvremenik i direktni učesnik velikih događaja, istaknuti osječki narodnjak Ante Stojanović:

»... Kad je glas slobode, jednakosti i bratimstva iz Pariza u Beč, iz Beča u Peštu i Zagreb, iz Zagreba u Osijek dopro, sve što je ili zapostavljeno ili prezirano ili ugnjetavano bilo, mlado i staro stalo je oživljeno i dugim snom kano ojačano na noge — za zlatnu slobodu. I u prvom mahu obuzelo je neopisivo veselje, srdca sviuh brez razlike žiteljah, i Aristah i plemićah, i demokratah i varoških magistratualacah, Slavjanah i Magjarah i Niemacah u Osieku živućih. Tu partaje nikakve bilo nije između većine građanah. Samo stare domorodne i magjaronske partaje izobraženi privrženici jesu na protivne strane rogove podizali ...«¹³

Ovo je, međutim, bila samo varljiva slika jedne iznenada stvorene psihoze, izvana prividno usklađene, a iznutra duboko uznemirene, jer je i daljnji tok događaja pokazao koliko su u stvari bile oštre suprotnosti pripadnika dviju stranaka, koje su svaka za sebe, u novostvorenoj situaciji tražile svoju šansu za osvajanje dominantnih pozicija, a najviše vlasti.

Polarizacija političkih snaga, kako u Osijeku tako i čitavoj Virovitičkoj županiji, tekla je nešto drugačije nego u Zagrebu i hrvatskim županijama. Pored staleškog, socijalnog i ekonomskog interesa (gravitiranje osječke privrede Mađarskoj op. a.) kod političkog usmjeravanja bila je odlučujuća i nacionalna struktura osječkog stanovništva. A ta je bila različita u pojedinim gradskim dijelovima. U Gornjem gradu, Tvrđi i Novom gradu dominirali su Nijemci, a u Donjem gradu Hrvati i Srbi. Njemački stanovnici i nešto imućniji Hrvati, u Osijeku, iako u osnovi »crno—žuti«, većinom su se orijentirali prema Mađarima i peštanskoj politici, i to ne samo zbog materijalnih interesa već, gotovo još i više, zbog svoje poznate antislavenske netrpeljivosti. Taj oštar antagonizam »njemačkih« gornjograđana, u svakoj prilici, snažno se ispoljavao prema »rodoljubivim« donjograđanima koji su bili za Jelačića i Hrvatsku.¹⁴

Česti obračuni među stanovnicima ova dva najveća i najudaljenija dijela grada bili su neposredna posljedica ovakvog stanja.

Kod veleposjedničkog plemstva (Prandau, Pejačević, Janković, Sallopek i dr.) nije bilo dilema. Kroz čitavu 1948. godinu otvoreno su bili na strani

Mađara i mađarona. Međutim, istovremeno, jedan jasno ispoljeni oportunist bio je prisutan kod svih tih slavonskih plemića. Iako deklarirani kao mađaroni i pristalice Mađara, nastojali su ipak da ne spale iza sebe sve mostove, kako bi u slučaju jedne nove situacije ostao otvoren put za pomirenje s Hrvatima. Ukratko, inklinirali su onoj strani za koju su vjerovali, da će u potrebnom trenutku moći protežirati njihove interese i zaštititi njih i njihove posjede. Tako im se godine 1848. kao sigurniji zaštitnik učinila Mađarska, a 1849. dvor i Hrvatska.¹⁵

Najeklatantniji primjer takve prevrtljivosti pripadnika veleposjedničkog tabora, bila su upravo dva podžupana Virovitičke županije, Ladislav Janković i Ljudevit Sallopek. Sve do 1848. godine bili su, obojica, deklarirani kao narodnjaci. A od ožujka 1848. obojica prelaze u tabor mađarona. Razlika, među njima, bila je samo u tome što je prvi to slabije krio. Od kriznih dana u ožujku, nastupao je sve otvorenije, da bi na kraju postao i vođa osječkih mađarona. U takvom taktiziranju, Sallopek je opreznije nastupao prema Jelačiću i narodnjacima. I kad je ocijenio, da je situacija sazrela za promjenu njegovog političkog stava, odjednom se transformirao od umjerenog narodnjaka u vatrenog mađarona. I tako su se ovi prevrtljivi plemići, bivši narodnjaci, pretvorili u glavne stupove mađarona i mađaronštine, ne samo u Osijeku već i u čitavoj Županiji.¹⁶ Takav »očiti izdajica« bio je i valpovački vlastelin barun Prandau. I u njega su narodnjaci imali povjerenje, pa su ga čak pozvali i na bansku konferenciju u svibnju mjesecu. No, i on je kao i spomenuta dvojica plemića, izigrao to povjerenje. Prešao je u protivnički tabor i zdušno pomažući mađarone, preko svojih kortesa znatno je utjecao na tokove županijskih skupština.¹⁷

Dragocjen izvor biografskih podataka, o ovim i drugim, kako mađaronskim tako i narodnjačkim ličnostima, neposrednim akterima živih političkih previranja u Osijeku i Virovitičkoj županiji 1848. godine, je autobiografski zapis (»Opisanje moga života«) Antuna Stojanovića. Ovaj oduševljeni pristalica ilirizma i narodnjačkih slobodarskih ideja, izraziti je predstavnik mlade intelektualne elite, koja je u burnim revolucionarnim zbivanjima davala osnovne i najjače tonove narodnjačkom pokretu u Osijeku. Stojanović je i direktni učesnik revolucionarnih događaja u gradu i utoliko su njegova zapažanja i zapisi iz onoga vremena dragocjeni izvor današnjim historičarima, koji su kao zadatak postavili proučavanje prilika i događaja revolucionarnih godina 1848. i 1849. u Osijeku.

Tako ćemo iz široke lepeze prezentiranih ličnosti iz redova mađarona i narodnjaka, direktno angažiranih u borbama za političku prevlast u Osijeku i Virovitičkoj županiji, iz originalnog Stojanovićevog rukopisa izdvojiti samo najistaknutije pojedince i to u mjeri koliko to traži postavljena tema ovog rada.

Poštujem redosljed, koji je u svom zapisu dao sam Stojanović kad kaže:

»... i prije svega ću characterizirat i navesti one muževe, koji su stranaka mađaronskoj i narodnoj glave bili; početi ću najprije od varme-gyašah i magistratualacah...:

I mi ćemo početi ovaj prikaz s nekoliko kratkih biografija mađaronskih prvaka:

»*Ladislav Janković*, od Vučina i Bribiera, županije Virovitičke I-i podžupan. Muž stasa malena, izobraženja svestranog i aristokratskoga. Njegove znanosti administrativne, političko-diplomatičke i juridičke jesu veće nego svih ostalih varmegyašah, slobodouman u najstrožijem smislu riječi; *antidomородnoj* stranci duša i glava; ljubimac prijatelj i sliedenik mađarskog zakonodavca Ferencza Deaka; borio se za ukidanje robote i za jednakost u platjanju poreza; jeziku našem neviešt, mađarskog prijatelj i promicatelj, velebog i imućan; pravdoljubiv; težio je u Peštu, a ne u Zagreb zato nije bio da se mađarski jezik kod nas uvede; srdce mu za Slaviu nimalo ne kuca. Značaja poštena i odvažna, intrigah neprijatelj; slavohlepan; dobar govornik. Narodnoj stvari jeste u toliko prijateljvao, što je na poziv domorodacah, videći da mađaronska stranka pobiediti nemože sa pozorišta uklonio se, i tako svoju stranku bez glave ostavio, i koja se uslied toga raspršila... Arista.« (Aristokrata op. a)¹⁸

Ljudevit Sallopek, sin staroga Sallopeka, II-i podžupan, privrženik Jankovićev, znanja osriednjeg; — vicišpan nad gornjim gradom Osieka i jednim selom Retfalom; to jest: kad su Mađari grad zauzeli, dogodi se, da je banova vojska grad i cielu okolicu, izim gornje varoši i sela Ritfale, u miesecu veljači 849 obsiela, tako je on podžupanovo samo u gornjoj varoši i u selu Ritfali. Arista.«¹⁹

Baron Gustav Prandau, vlastelin Valpovački, najmogućniji Slavonte Arista. U varmegyi Virovitičkoj mali bog; muž visokoizobražen... strašiv, neodvažan i protinarodnoj strani sa Ladislavom Jankovićem glava; upliva u zemlji i izvan zemlje velika; politike potajne i fine; narodnom jeziku neviešt.«²⁰

Jovan Jurković, vel. sudac Terezovački; muž zdrava razsuda, arista; u srdcu Srbin, zbog političko-domorodačko-službenih okolnosti privijao se i na mađarsku stranu.«²¹

Od gradskih mađaronskih moćnika, Stojanović posebno izdvaja trojicu: *Josp Pozsony*, magyar rodod, dušom i tijelom magyar, starešina grada Osieka. Glede izvrsnosti i znanosti osrednjeg talenta. Neprijatelj zakleti slavenah.«²²

Ladislav Arvay, veliki fiškal varoški. Zanešeni, pretierani i uzavrieli magyar; zaklet neprijatelj Slavenah osobito Srbah. Glava slaba tim zanešenja fantazia...²³

Viekoslav Schmidt, sudac i glava grada Osieka. Rođen dolnjovarošac. Prividno smiona ponašanja, a u stvari veoma plašljiv, saviestan u službi, talentah osrednjih i običnih, politikus slab. Ljubitelj mira, u vrijeme pokreta nije ni sam znao kuda će — no nedvojbeni je prijatelj mađarovah Niemacah. On je u siednici rekao:

»Braćo kuda vi, tamo i ja« — a kad se poslie narod k banu u Zagreb okrene, on ode Košutu u Peštu, gdje je u njegovom ministarstvu protocolista bio.«²⁴

Iako je djelovanje ovih i drugih mađaronskih prvaka imalo odlučujući i često sudbonosni utjecaj na događaje u Osijeku i Virovitičkoj županiji, 1848. i 1849. godine, mi ćemo, ovom prilikom, više prostora posvetiti djelovanju narodnjaka i njihovih istaknutih predstavnika koji su bili i glavni nosioci njihove borbe za radikalna demokratska rješenja, za samostalnost Hrvatske i konačno prisjedinjenje Slavonije ostalim hrvatskim zemljama, i to zbog opravdanog razloga, što su često u svojim političkim nastojanjima stajali usamljeni, na brisanom prostoru i bez ikakve službene zaštite, kao što su ju npr. stalno imali mađaroni, a posebno neki njihovi predstavnici. Tako su jedno vrijeme imali na svojoj strani austrijski carski dvor i njegove brojne mađarske pristalice, a zatim same Mađare, koji su svojim fizičkim prisustvom, direktno utjecali i određivali tokove političkin zivivanja, burnih revolucionarnih dana 1848. godine, kako u Osijeku tako i u čitavoj Županiji.

U dokumentima onoga vremena imena Mate Topalovića, Ignjata i Andrije Torkvata Brlića, Antuna Stojanovića, Jurja Tordinca, Adama Sukića, Petra Rogića, Vase Atanasijevića i Mojsija Georgijevića, najuže su povezana za narodnjački pokret. A poneka od njih nalazimo čak i u samom vrhu tog pokreta.

Nažalost, zbog ograničenosti prostora i uskih tematskih okvira, s nekim od ovih istaknutih pojedinaca, pozabavit ćemo se u manjoj mjeri. Tek toliko, koliko to bude, ovaj prikaz političkih događaja u Osijeku, najnužnije zahtijevao. Iz te plejade slavni, izdvojit ćemo uglavnom trojicu i to one čiji je najveći doprinos općoj stvari i mjesto njihovog najživljeg interesa bio upravo Osijek i područje oko njega. Kod ostalih, to je bilo neko drugo mjesto, neki drugi grad ili neki drugi dio Slavonije.

Na prvom mjestu i značajniji od svih, a ujedno i najmlađi među tim četrdesetosmaškim političarima bio je Mojsije Georgijević »krupna politička ličnost naše historije XIX vijeka« (Šišić), »jedan od najumnijih saborskih zastupnika u Hrvatsko-slavonskom saboru 1848.« (D. Prohaska), »zrielog uma i poštena serdca muž« (Lj. Vukotinić) i prema A. T. Brliću »prva politička intelligentia«.

I Antun Stojanović, generalno, ocrtavajući Georgijevićev lik, dao mu je najistaknutije mjesto u svom biografskom zapisu pišući o njemu ovako:

»Mojsie Georgijević, advocat, Srbin, dolnjovarošac. U hrvatsko-slavonskoj zemlji prvi politički veleum; diplomata u pravom smislu rieči; govornik u cijeloj našoj zemlji prvi i najizvorniji; glede govorničke moći i obsežnosti jedino ga s Košutom magyarskim govornikom prispodobiti mogu; duha izvornoga, otvažna, poduzetni vođa narodne stranke. Dosietljiv. Držanja ministerskoga, ophoda finog i previjanog...«

»Mojsie je do 4. latinske škole moj saučenik bio i dobar diak bio. Onda mu neišto na pamet padne, ostavi školu i posveti se trgovačkom zvanju. Kao trgovački kalfa upozna se sa Gajem, koji vidivši njegove sposobnosti, dade mu saviet, da se on trgovine okani i školu nastavi. Mojsie, ni pet ni šest već obiesi odmah rif i terazije o klin — položi privatnogymnasialne škole, čini mi se u Kečkemetu; zatim philosophiu

i Jus u Segedinu... zatim ode u Požun i položi advocatialnu censuru u tamo trajućem Saboru...«

»...Kad je godina 1848. pukla, onda je njegovo doba nastalo; — Javni politički život, to je njegov elemenat bio, taki se je pokazalo da je on onaj, koji narodne stranke postupanju pravac davati ima i kojem se stari Verböcyanci i zakorielog šlendriana vitezi s puta uklanjati imadu. Na Saboru Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskome bio je prvi govornik i od prvih kapacitetah. Pri banskoj u Virovitici reštauraciji postao je velikim bilježnikom varmegye Virovitičke...«²⁴

I u ovako sažetom biografskom prikazu, kojeg je dao Antun Stojanović, o Georgijevićevoj ličnosti, očituje se jedan izuzetno snažan duh i rijedak talenat, koji je koristeći četrdesetosmaško revolucionarno gibanje, uspio da se u nevjerojatno kratkom vremenu uzdigne iz potpune anonimnosti, beznačajnog mladog čovjeka do takve visine naprednog, demokratskog shvaćanja koju je dosegao veoma malen broj njegovih, i mnogo starijih, suvremenika.

I upravo zbog toga, nerazumljivo nam je danas, zašto je ovo ime, koje se inače tako često spominje u obliku izvorne građe iz onih revolucionarnih godina, decenijama bilo zanemarivano u brojnim historijskim prikazima bur-nih, godina 1848. i 1849. Tek u posljednje vrijeme probudio se i ojačao interes za ovu ključnu narodnjačku ličnost, koju inače nalazimo u samom središtu najžešćih političkih okršaja, onih prelomnih godina u Osijeku i mnogo šire u Slavoniji i Hrvatskoj.

Svoj kratki vijek proveo je Mojsije Georgijević u borbi za egzistenciju, za ideale, raspinjaći se između činovničkih poslova, dužnosti advokata, gradskog »odbornog perovođe«, velikog bilježnika Virovitičke županije, banskog povjerenika, podžupana Požeške županije i političkih ciljeva i dužnosti. U njima je posebno značajna njegova uloga narodnog zastupnika Hrvatskog sabora, u kojem je bio jedan od najistaknutijih govornika i član najviših političkih tijela. Uz to bio je i član vojvođanskog Glavnog odbora. I sve to s težnjom da u općem revolucionarnom gibanju pomogne pri rješavanju nagomilanih političkih, nacionalnih i socijalnih problema. I ujedno da poveže tanane niti uzburkane svijesti i nacionalnih interesa Hrvata i vojvođanskih Srba.

Za ovakvu njegovu razvojnu liniju presudni su bili četrdesetosmaški događaji. Tek ga je to revolucionarno gibanje potpuno politički izgradilo, dovelo do pune zrelosti i probudilo njegove, do tada nepoznate latentne snage. Uz sve to i njegova tijesna povezanost s najnaprednijim ljudima narodnjačkog pokreta i njegovo oduševljenje i iskrena privrženost revolucionarnom pokretu, dali su tom mladom, dvadesetpetogodišnjem čovjeku, snagu koja mu je usprkos krhkom zdravlju, omogućila da razvije do maksimuma svoju revolucionarnu aktivnost. I sve dok je trajala ta revolucija, borba za pravednu stvar Hrvata i Srba, nitko i ništa ga nije moglo pokolebati na tom putu.

Prve znakove, Mojsijevih javnih istupa, nalazimo već 7. travnja 1848. godine, kad se u sveopćoj euforiji koja je zavladała Hrvatskom sastao »posebni Odbor glede narodnih želja u varoškoj sudnici Osječkog grada«. Taj odbor je nakon duže debate, donio »D Ě L O«, neku vrstu osječkih »Zahtijevanja naroda«

Glavni sadržaj »DĚLA« su zaključci od 15 točaka:

- » 1° Da trojedna Kraljevina kao državno tielo sa ugarskom nadalje ostati ima;
- 2° Da se sabor svake godine drži izmence u Zagrebu, Osieku i Rieci;
- 3° Da se Dalmatia spoji i granica provincializira;
- 4° Da se narodu narodnost prizna, i da se narodni jezik službenim i diplomatskim proglasi;
- 5° Da u Zagrebu bude Sveučilište a u Osieku Academia;
- 6° Da bude sloboda učenja;
- 7° Jednakost pred sudom svih;
- 8° Javnost sudovah, porota;
- 9° Povratjenje narodnih kasah i glavnicah iz Ugarske;
- 10° Da se vrhovni vojvoda garde na Saboru izbira;
- 11° Da vojska u vrijeme mira doma pod civilnom upravom bude;
- 12° Da se vojska na ustav zakune;
- 13° Da se carine između svih austrijskih krunovinah ukinu;
- 14° Da se sve robote ukinu i
- 15° Da se coelibat svećenstvu ukine.«

Jedan od potpisnika ovog važnog četrdesetosmaškog dokumenta je i Mojsije Georgijević, »advocat«, koji je bio i »odborski perovogja«.²⁵

Drugo značajno ime narodnjačkog pokreta, kojeg navodi Stojanović je: »*Dr Vaso Athanasiević*, donjovarošac, izabrani građanin i varoški I-liečnik... ponašanja uglađenoga — finoga — ozbiljnoga — veselošaljivoga pored okolnostih. Izvrstan liečnik. Praktični mudrac. Rođeni politikus. U pravom smislu rieči diplomata. Pored prirodni mu sposobnosti miesto bi mu u Cabinetu ili kod Zakonodavstva ili kod vrhovnog političkog dikarteriuma imalo biti. Originalnog stvarajućeg duha pun. Neustrašiv, otvažan; logičan, umiren i temeljan govordžia. Razmišljanja zdravog i dubokog; kad je potriebno pun vatre i otvažnosti, nosilac novih ideah.

— *Domorodac, Srb, Slaven, per eminentiam*; samo tako može srdce za Slavenstvo biti, kao što njegovo bje, al bolje nijedno; sve njegovo mišljenje, govorenje i činjenje jeste slavenstvu odano.

On je narodnoj stranci u Osieku i glava i duša. Značaja poštena iskrena. Manjkaju mu samo 3 stvari: mladost (bio je star 50 godina op.a.), bogatstvo i juridičko-politički stališ...²⁶

Uz dvojicu, napred spomenutih narodnjačkih prvaka, ništa manje nije značajan ni autor citiranih biografskih podataka *Antun Stojanović*.

Na osječkoj političkoj sceni, na strani narodnjaka, javlja se i djeluje istovremeno, u najtješnoj suradnji s Georgijevićem i Atanasijevićem.

I on je rođen u »Dolnjoj Varoši Osiečkoj«, 24. listopada 1822. godine, u seljačkoj, zadružnoj obitelji Stojanović koja je, kako kaže sam Antun, bila »rodom i korēnom« iz Bosne. Njegov životni put bio je manje krivudav nego Mojsijev.

Odmah nakon završene četiri godine »Glavne narodne učione«, 1834. godine upiše se u »I gimnasialnu učionu« u kojoj je bio i ostao sve do »VI gimnasialne učione«, najbolji đak — »prvi Eminens«. Poslije završene osječke gimnazije, u kojoj su profesori bili franjevci, po želji roditelja upiše se 1839/40. na »Đakovačko Siemenište«, kao logikus prve godine, a physikus druge 1840/41. godine. I tu je, kako kaže, druge godine... »jesam

osobito sa vatrom mladjane uzbuđenosti *ideu narodnosti* (podvučeno u originalu op.a.) i u meni probudjivati i kod drugih rasprostranjenosti nastojao. Za onda nije u Siemeništu nitko *narodne ilirske novine* čitao nego profesori Jesenković, Stanković, Andrić, zatim od klerikah nieki *Simić* i ja«.

»...Kad ne bi bilo novinah, ja sam jim čitao sa neizkazanim uzhitjenjem *narodne pjesme iz Kačića i Vuka Karadžića* osobito od Kraljeviću Marku, Kastriote Skenderbega i ostalih naših junakah... moje su govore mirno i pozorno slušali, — *Tvrđicu* iliti *Kir Janju*, koja je knjiga ćirilicom pisana bila, i koju izim mene nitko čitati znao nije, morao sam jim barem dvadeset putah čitati. Ja sam bio tako skoro u svemu i svuda *kolovođa* i *harambaša*«.

Sjećajući se tako godina provedenih u đakovačkom sjemeništu, Antun Stojanović ističe svoje rane sklonosti idejama ilirizma i neslaganje s Mađarima, koji su se također školovali u tom sjemeništu. Zbog takvih svojih pogleda i stavova, a naročito nakon uvođenja mađarskog jezika u nastavu, došao je u sukob s upravom te visoke škole. I nakon što je u dvadesetoj godini promoviran za »*Doctora Philosophie*«, 1843/44. godine napušta klerikalni stalež i upisuje se na pravo u Pešti. Nakon dvije godine teških uslova školovanja 1844/45. kao »druge godine završi kao jurista«.²⁶

Vrativši se 1847. godine u Osijek zatražio je »mjesto kod kojeg saborskog poslanika«.

Upravo u to »... kratko vrijeme obdržavana je u Osijeku glavna županij-ska skupština za izbor poklisarah stališah i redovah...« I tada, Stojanović ističe, da su »...najmogućniji ariste i velikaši koji su u županiji virovitičkoj sve ravnali i odlučivali, bili baron Prandau, prebogati vlastelin valpovački i Ladislav Janković, vlastelin terezovački, onaj ugledom i bogatstvom, ovaj velikim umom i politikom! Njihovom voljom postali su poklisarima Ljudevit Sallopek, drugi podžupan i Stjepan Dellimanić, veliki sudac. A kako smo se mi neplemići misera contribuens plebs počeli miešati, skupšti na nije trajala više od jednog sata...«²⁷

No s obzirom, da je Stojanović već od školskih dana »među one domorodce brojen, koji su u prvom redu protivu Mađarah nepomirljivo i najžešće borili« morao je pričekati bolje vrijeme, da dobije namještenje. A zato mu se, upravo kao i Mojsiju Georgijeviću, ukazala bolja i prava prilika, odmah nakon ožujkskih dana 1848. godine.

»... Dana 23. ožujka 848 obćom poplavom ponešen i natieran plemeniti Magistrat urekao je do sada nikada neobdržavanu *javnu* građansku Siednicu, u kojoj je obćim oduševljenjem zaključeno:

- 1° Da se od sele sve siednice javno obdržavaju, i u njima da svaki građanin riječ imade. I tako da bude dok se zakonodavnim putem drugo neustanovi...
- 2° Za rukovođenje mira, reda i javne sigurnosti naimenovan je pod predsiedništvom satnika varoškoga Demetra Vukovića jedan Odbor...
- 3° Ovaj je odbor opunovlašten, da sve one gradjane i honoratiore, koji u narodnu gardu stupiti žele, popiše i da ovi na lievom ramenu vrpcu od biele i modre to jest varoške boje kao znak nositi imadu«.

»Ova je skupština obdržavana u varoškoj kući u tvrđavi« — zapisao je Antun Stojanović.

Odmah po svršetku sjednice, ove zaključke napisane latinskim jezikom, dao je »veliki bilježnik varoški Petar Joannović« Stojanoviću da ih prevede na narodni jezik. Time je na određen način bio obilježen i početak njegovog službovanja.

Od tada se događaji u gradu i čitavoj Županiji sve brže odvijaju, jer vrijeme istinskog zanosa, koje je zavladao u samom početku, a predstavljalo je zapravo najšareniju mješavinu vapijućih suprotnosti, nije dugo trajalo. Zaredale su intrige, kortešacije, politička propaganda, prijetnje u Osijeku i u cijeloj Virovitičkoj županiji. I sve je to ubrzo podijelilo stanovništvo u antagonističke grupe. Pod sve većim pritiskom događaja, osječki građani, nešto zbog materijalnih, a nešto nacionalnih i ideoloških razloga opredjeljivali su se za mađarone ili narodnjake.

U takvoj konfuznoj situaciji, nalazimo mlade narodnjačke prvake, Moj-sija Georgijevića i Antuna Stojanovića, kako zajednički krče put narodnjačkom pokretu i narodnoj stvari. Obojica, služeći istom cilju, u počecima njihovog političkog djelovanja, ne bježe od problema i prihvaćaju se i najjednostavnijih dužnosti, ako su one u interesu grada i njihovog pokreta. Kao obični gardisti, uzimaju i puške u ruke. No to im nimalo ne smeta, da istovremeno, poput narodnih lidera, preuzimaju i političke inicijative u pregovorima i političkim odnosima s protivničkom stranom i njihovim prvacima.

Jedna od takvih njihovih zajedničkih akcija, bio je pokušaj da u jednom isforsiranom dijalogu s mađaronskim vođom, podžupanom Ladislavom Jankovićem, sklone ga na odstup i ublaže njegove protunardnjačke stavove da bi tako stvorili jedan snošljivi modus vivendi između narodnjaka i mađarona.

Evo i nešto skraćenog tog njihovog razgovora s Ladislavom Jankovićem, koji je trebao ostvariti određene kompromise između dvije suprotstavljene stranke:

»... Vama (tj. podžupanu Jankoviću) dobro je znano u kojem se stanju stvari narodne i protivnarodne stranke nalaze. Aristocratia je većom stranom za Magyare, zatim Niemci grada Osieka. Narod ostali, kano što znate i vidite, drži sa banom Jelačićem. Sad vi kano muž pravedan, vidite šta je pravedno i razborito, kakav će konac toj našoj borbi biti. Da je vaša stranka moguća, to je istina, no da je naša narodna stranka jača i da vi te sile, s kojom bi nas obvladali neimate, o tom mislimo nedvoite nimalo.

Zaoto smo mi k vama došli, da vas prijateljski pozovemo, što bi vi:

1° kano varmegye virovitičke vicišpan prije resignirali.

2° što bi vi sa vašom strankom protivu nas djelati prestali, da se kroz nužde i potrebe borba u ovoj županiji nedju žiteljima i bratjom nezameće.

Kakvo da načelo vaše. Kakvo dali naša stranka pravo zastupa i brani, o otome mi ovdie slovit nećemo. Ljudi vaše stranke obično grade se, da oni kao liberalci stvar ustava i slobode zastupaju, naša pako stranka da proti ustavu i slobode vojuje.

Vama kano mužu razboritom i pravednom znano je da ovo istina nije...²⁸

Ova »audiencia vicišpanu Jankoviću« nije donijela očekivane rezultate pa se mladi narodnjački prvaci odlučuju za još energičniju borbu protiv mađarona i njihove protunarodne i protuhrvatske politike.

I stoga već 4. svibnja 1848. godine nova vijest iz Osijeka o održavanju »perve u svojoj versti velike narodne skupštine verovitičke županije...« na kojoj je došlo do prvih čarki između narodnjaka i mađarona.

Neposredan uzrok tih sukoba bila je prethodna mađaronska agitacija po slavonskim selima i nova »... od bana poslana pisma, kako se ima najbolje red i mir u narodu uzdržati; kako li imadu gospoda častnici županijske svoje dužnosti točno izvršavati...«²⁹

Mađaronski predstavnici u županiji nisu se složili sa sadržajem tih pisama. Na drugoj strani ova »banova uputstva sadržana u pismima« — kako javlja dopisnik »Novina dalm. horv. slavonskih« iz Osijeka — podržana su i »celom pritomnom prostom narodu... jednostavno tumačena i izjašnjena, imenito od gg... Mate Topalovića, profesora, od Petra Rogića, petrievačkog župnika i osobito pako od verloga našeg popularnog govornika i domorodca Mojsija Georgijevića...«³⁰

Novo poglavlje u Georgijevićevom političkom životu, nastupa njegovim ulaskom u Hrvatski sabor kao zastupnika »od donjog Varoša osiečkoga«, u svibnju 1848. godine.

U povodu sazivanja, tog četrdesetosmaškog sabora potrebno je istaći ono što kaže V. Bogdanov u knjizi »Društvene borbe u Hrvatskoj 1848/49.«:

»... Evropska revolucija i njome izazvani demokratski pokreti puka u Hrvatskoj razbili su okvire feudalizma i ukinuli ona ograničenja po kojima je učestvovanje u Saborima bio monopol privilegiranih staleža. Na taj način silom revolucionarnih događaja, i u Hrvatskoj su se s proljeća 1848. saborska vrata morala otvoriti i predstavnicima puka: seljaka, graničara, narodne inteligencije, građana«.

Od samog početka svog zastupničkog djelovanja u Saboru Georgijević se pridružio demokratskoj ljevici uz Vukotinovića, Kukuljevića, Kušlana Žuvića, Pukšeca, Vrbančića, Orelja i dr. Bio je jedan od najmlađih, ali u isto vrijeme i jedan od najagilnijih i najgovornijih predstavnika naših radikalnih demokrata Četrdesetosme.

Analizirajući danas brojne Georgijevićeve govore u kojima se odlučno borio za rješenje seljačkog i nacionalnog pitanja tj. problema hrvatsko-srpskih odnosa, zatim iznosio svoje stavove o potrebi uređenja hrvatsko-austrijsko-mađarskih odnosa, te potrebe ukidanja cehova kao anahronizma novoga doba, u jednoj zaokruženoj sintezi — ali ne samo danas, već još više prema mišljenjima njegovih sugovornika — vidimo da su ti govori, koji nažalost svojom obimnošću prelaze okvire ovog rada, koherentan sistem originalnih misli i smionih političkih stavova, koji su u svakoj svojoj pojedinosti, odisali progresivnošću, stojeći čvrsto na pozicijama narodnjačke ljevice.³¹

U njegovom saborskom djelovanju opće je zapaženo i pismo koje su »zastupnici horvatskog i slavonskog naroda« uputili »bratji dalmatinskoj«,

kao svojevrsan apel zastupnicima Dalmacije koji su iz poznatih razloga apstinirali od hrvatskog četrdesetosmaškog sabora. Pismo je pročitano na 6. saborskoj sjednici 15. lipnja 1848. Potpisao ga je Mojsije Georgijević, »bilježnik saborski«, koji je vjerojatno bio i sastavljač toga pisma.³²

Ovaj meteorski uspon mladog osječkog demokrate, njegovo značenje i ugled koji je uživao među hrvatsko-slavonskim zastupnicima kulminirali su njegovim imenovanjem u najodgovornija i najreprezentativnija saborska tijela. Tako je na prijedlog jednog od prvaka ljevice, Vrbančića, da se osnuje odbor koji će upravljati državnim poslovima za vrijeme odsutnosti bana Jelačića, uz najjemenitnije predstavnike Sabora, Mirka Lentulaja, Ožegovića, Kukuljevića, Gaja, Žuvića, izabran je i mladi Georgijević. Isto tako je, na 5. sjednici Sabora od 9. VI 1848. zajedno s Vukotinovićem, Kukuljevićem i Josipom Žuvićem izabran za »poklisara na obližnji sabor austrijske monarhije, da tamo želje i interes ovih Kraljevinah u smislu glavnih po saboru izrečenih načelah zastupaju«.³³

I dok se sve ovo događalo u Saboru, u kojem su uz Georgijevića sudjelovali i drugi slavonski zastupnici i vođe narodnjaka (M. Topalović, F. Dellimanić, Ante Stojanović i dr.), Osijek je bio poprište burnih političkih događaja.

Tih prvih mjeseci Četrdesetose mađaroni su bili aktivniji od narodnjaka, zahvaljujući neposrednoj pomoći obližnje Mađarske, kao i većoj ekonomskoj snazi mađaronskih protagonista. I dok su u Zagrebu ljudi oko Jelačića i Gaja lavirali u jednoj neodlučnoj politici, za i protiv Beča, mađaroni su koristili pogodnu priliku da bez krvi osvoje Slavoniju i njene političke vrhove. Sve življom aktivnošću, spretnim korištenjem slabosti suparničke strane, obilno se razbacujući demagoškim obećanjima o striktnom provođenju požunskih odluka i što skorijem oslobođenju od feudalnih obaveza — mađaroni su dobijali sve više pristalica u masama i ujedno jačali pozicije u gradskim i županijskim tijelima.

To je naročito došlo do izražaja nakon kraljevog dekreta od 10. VI. 1848. godine, kojim je Ferdinand pod pritiskom Mađara smijenio Jelačića s banske časti, a imenovao generala I Hrabowskog za kraljevog komesara u Hrvatskoj i Slavoniji. Slavonska mađarofilski vlastela poduprla je Hrabowskog, proglašivši u Osijeku manifest od 10. lipnja, a skupština Virovitičke županije izabrala je odmah i zastupnike za sabor u Pešti.

Radi snažnijeg političkog efekta, mađaroni su carski manifest o Jelačićevom smjenjivanju odštampali u Osijeku u 100.000 primjeraka, a zatim su ove letke njihovi agenti razdijelili po Slavoniji.³⁴

U ovako uzavreloj atmosferi, redaju se burne skupštine naizmjenično u Magistratu ili u zgradi Virovitičke županije na kojima suprotni interesi, međusobne optužbe i političke strasti dobivaju sve više na zamahu. Za međusobne sukobe često su dovoljni i najbanalniji razlozi.

Takvu jednu »burnu građansku skupštinu održanu početkom svibnja 848 u varoškoj kući u tvrđavi« opisao je Antun Stojanović:

»... Građanska skupština pod predsjedništvom varoškog sudca Viekslava Šmidta, održavana je u varoškoj kući u tvrđavi. Najglavniji predmeti bijahu:

Oglas na Moju Granicu!

MI FERDINAND prvi iz moći božje Car Austrijski, apostolski Kralj Ugarski, Češki, Horvatski, Dalmatinski, Slavonski, Galicije i Lodomerie ovog imena V-ti od Rame, Serbie, Kumanie, i Bulgarie, tako i Kralj od Lombardije, Venecije Ilirijuma, i Jerosolima, Nadvojvoda Austrie i t. d. i t. d. Dajemo s' ovim na znanje, Našim Graničanom.

Pokedob Mi Našoj madjarskoj Kraljevini, i k' njoj spadajućem državam, Horvatskoj i Slavonskoj lastovito u Budimu stanujuće odgovorno Početelstvo (Ministerium) podeliši dostojali smo, za jedno se jesmo odlučili za bolje određenje vaše domovine za berzje izvršivanje vaših poslova, tolikajše svu vojničku Granicu ovomu Nam i celoj državi za sve svoje čine odgovornom Ministeriumu podverci i za buduće na mesto putem dvornog bojnog saveta (Hofkriegsrath) sve Naše zapovedi samo putem Našeg Kraljevskog Namestnika presvetlog Nrdvojvode Štefana Nadvornika Ugarskog, i Našega madjarskog bojnog ministeriuma na vas i vašu domovinu odpravljati dati, po izvršavanju ovih zapovedih, pokazujete vi Nam takodjer na dalje vašu pokornost, koju vi Nami i domovini do vezda, s' takom vernom podložnostjoma izkazali jeste.

Graničari! povoljno je sercu Našem za tolikimi dokazih neprikinjene vernosti, i hrabrosti vam zajedno zasluženu nagradu izkazati moći:

Poklam kam vam neoskrunjivost Vaše narodnosti, vaše vere, i vašeg jezika po Nami i po ustavu orsackim ugarskim za sva vremena osigurana je — učinimo Mi skupa Našemu Namestniku i Našemu ugarskom Ministeriumu za njegovu najsvetih dužnost vaše želje poslušati, vaše potrebe izpoznati i vam bez svakog produlj nja svih onih polsćicah i povlasticah delinke učiniti, koje s' novim zakonih i osobnostih vašeg rajničkog uređenja služili mogu, i koje svakomu vernom građjanu po celoj domovini podelenom ustavu dospeli jesu, iz druge pako strane pozivamo vas, da vi Našega kraljevskoga Namestnika, i ugarskoga Ministeriuma kakoti Naše sadašnje ustavne organe u svom poslušati imate, i po suprotstavljenju vašu i vaši potomcov dobro u pogibelj nepostavite, i vašu historičku slavu verne priverženosti k' Našoj Cesarskoj Kući nepokaljajte.

Ovomu Našemu kraljevskom Namestniku i ugarskom ministeriumu bude skupa njiova dužnost za segurnie i bolje obstanje vašeg redovništva, kak i za prosvetanje vaših narodnih školu brez odvlake škərb imati, i zajednič vojničkim občinam i drugim vu okružjih Regimenta stanujućim građjanom one ustavne slobode pribaviti kojeh svih drugi varoši, i građjani kraljevine po zakonih obradujuvaju se.

Najposle dajemo vam na znanje da Mi Našoga Felmarshall Leutnanta i zapovedajućieg Generala u Slavonii barona Hrabovszky s' tom nalogom za kraljevskog Commissara u Horvatskoj i Slavonii imenovali jesmo, tamošnje na odcepljenje od ugarske krune za cil imajuće gibanjah, osebujno pako Našem opredelenim nalogom i zapovedam, kako i zakonom suprotivno ponašanje Bana Horvatskog barona Josipa Jellačić previditi, kojemu Mi doklem sebo poluno ne izčisti buns'ku čast i sve vojničke službe oduzemljemo, i vam skupa zapovedamo, da do daljeg naređenja istomu baronu Jozipu Jellačić svaku pokornost odreći morate, naredbe pako Našeg Cesarsko-Kraljevskog Felmarshall Leutnanta barona Hrabovszky ze vsemi i svakim pogledu nastelovati imate.

Dano u Našem varošu Insbruck dana 10. Juniusa 1848.

Ferdinand m. p.

U Budimu, Slovoštijem kral. madj. sveučilišta,

Slika 2. Carski manifest od 10. VI 1848. godine

Izaganje Židovah i vašari. Kod prvog predmeta jesu i otličniji građani u veoma gnusnom vidu svoje strasti pokazali. Ogorčenje protiv Židovah bilo je i u našoj varoši kao svuda po gradovima strahovito. Trgovci, spekulanti i majstori svake vrste osobito Niemci jesu jednim glasom kano razdraženi vuci na Židove, koji svu trgovinu i špekulaciju na se privukli jesu, i koji sviuh kršćjanskih trgovacah i majstora obitan-ku svojom izhitrenosti i lukavštinom priete, grozovito su graknuli, sa odlučnim zahtievanjem, da se brez ikakvih obzira iz varoši protjeraju.

Oko 9 sati bila je velika dvorana građanskog doma dubkom napunjena. Nadošli su bili svi honoratori, kao također niekolicina i varmgyeske gospode, da i oni kano građani Osiečki kod javnih savietovanja udioništvuju. Predsjednišku stolicu zauzme varoški sudac Schmidt, okolo zelenog stola posjedaju gospoda senatori: Krmpotić, Požoni, Svoboda, Vuković, Jellenić, Joannović veliki bilježnik, Neumayer tribunus plebis, fiškali i podbilježnici i t.d.

Takove strahovite vike, larme i groznjah sa razuzdanosti skopčanih još do onda vidio nisam. Sav je Magistrat *terroriziran* bio tako, da on od svoje volje ništa zaključiti mogao nije, magistratska gospoda molila su Boga, da samo živu glavu iznesu. . .

. . . Zaključak je donešen, da se jedna deputacia izašalje koja će odmah posliedodne svim Židovima dućane pozatvarati. — Jedva je za rukom pošlo strasti, razuzdanost i prietnje antižidovacah ovim zaključkom utaložiti. Pri branjenju Židovah osobito su se odlikovali kao govornici: Dr Atanasiević, Vuković, Georgiević, Boić, Janković. . . Kad se je na vašare prešlo, odmah se je bitka preinačila. Gornjovarošci i građani bez razlike i domorodci i magyaroni upanu protiv donjovarošacah sa izjašnjenjem, da ovima nikako dva vašara dozvoliti nećeju. . .«

Međutim »... glede vašarah jeste većina zaključila, da odsele dva vašara u gornjoj, a dva vašara u dolnjoj varoši odbdržavani budu. . .« Zbog ovog zaključka »... pred varoškom kućom na samom placu nastade veliko komešanje, guranje, rivanje, napadanje sa strahovitom larmom«. ³⁵

Ovo je bila samo jedna epizoda u opće zategnutoj situaciji u gradu. Ponekad su se sukobi među podijeljenim osječkim građanima prenosili i na ulicu, gdje je, također, dolazilo do povremenih obraćuna, grupa i pojedina- ca, »gornjovarošaca« i »donjovarošaca«, a pogotovo mađarona i narodnjaka.

Vrhunac, ovako napetih odnosa, bio je na »velikoj županijskoj skupštini« sazvanoj i održanoj 30. lipnja 1848. g. Iako je ranije bilo zaključeno da se nikakva skupština neće održati dok Hrvatski sabor u Zagrebu ne završi s radom, podžupan Sallopek, radeći i ovaj put suprotno smjernicima i naredbama iz Zagreba, sazvaio je ovu skupštinu. ³⁶ Tom prilikom podravski seljaci, nahuškani od mađaronskih agenata, masovno su istupili s manifestom protiv Jelačića, a za mađarske zakone. Kao i do tada u sličnim prilikama, slavonski vlastelini, grof Ladislav Pejačević, baron Prandau i dr. pobunili su svoje podložnike protiv bana plašeći ih podjednako da će on vratiti kmetstvo. ³⁷ Ohrabreni ovakvim razvojem događaja i osječki Nijemci su digli glavu nastupajući sve aktivnije protiv narodnjaka, koristeći priliku što su njihovi glavni vođe bili na Saboru u Zagrebu. ³⁸

Skupština je započela oštrim Sallopekovim govorom protiv bana i u korist zakona proglašanih od ugarskog ministarstva. To je bio i uvod u njen buran tok. Protiv Sallopekovog govora narodnjaci su energično istupili. »Govorili su za bana i protiv ugarskog ministarstva Mato Gerđan, zatim Kršnjavi, orahovački župnik, te Hercer i Janković, pjeneznik«. Bojeći se da ne ostane u manjini i ujedno, da već na početku slomi narodnjačku opoziciju, Sallopek je potajno pozvao dvije talijanske satnije iz osječke tvrđave »koje se postave pred varmedijsku kuću«. Uz ovakovo prisustvo vojnika, Sallopek je dao pročitati naredbe ugarskog ministarstva Virovitičkoj županiji.³⁹ »Kada to naši vidješe, rekoše:

... Nismo mi došli ovamo da nas vojnici ubijaju, što smo druge misli i pravednije od Sallopeka. Zatim iziđoše najprije seljaci, pa onda i ostali, i tako davši protestaciju, ostaviše mađarsku stranku. Oko 11 sati nagrnuše u dvoranu silni »Deutsche Brüder« iz nutarnjega grada i Gornje varoši. Urali su i vikali. Čim naši ostaviše dvoranu, Sallopek otpusti vojništvo, a skupština zaključí: Po pročitanim zakonima određeno je, da se naši zastupnici iz Zagreba kući pozovu, da se popisivanje izbornika učini, koji će poklisare za peštanski sabor birati, i da se vrhovni župan Ladislav Janković u krilo županije pozove, da zauzme predsjedničku stolicu.«⁴⁰

Isti dan, samo nešto ranije, došlo je do sukoba i u Gradskom magistratu prilikom izbora »poklisara varoškog u Peštu«. Prevarom su mađaronski orijentirani gornjograđani i građani Tvrđe izigrali narodnjake, donjograđane. Prethodno je objavljeno, da će se izbor izvršiti u 9 sati, a ustvari obavljen je sat ranije, u 8 sati u Gradskoj vijećnici. Kad su donjograđani došli pred Vijećnicu, ova je već bila ispunjena s nekih 400 građana, »koji se nazivahu slavonisch — gesinnte Deutschen«.

Prema izvještajima iz onoga vremena, poznat nam je tok i ove skupštine. Opisane mahinacije mađarona u Magistratu, naišle su na žestoke proteste osječkih Hrvata i Srba, pristalica narodnjaka. Pogotovo, kad je za zastupnika izabran mađaronski kandidat »tridesetnički inšpektor« Freund. Tom prilikom došlo je i do sukoba pripadnika jedne i druge stranke, ali to nije izmijenilo situaciju. I tako uz proteste jednih i uz muziku drugih, popraćen je ovaj događaj, koji je još i više zaoštrio situaciju u gradu.⁴¹

Ovakav tok događaja u Slavoniji, ozbiljno je uznemirio cijelu Hrvatsku. Glavni predmet žustre rasprave na izvanredno sazvanom Hrvatskom saboru 4. srpnja 1848, bila je Slavonija. Zbog oštarih tonova na ovoj raspravi osjetio se prvi puta snažan dah predstojećeg sukoba s Mađarima.

Natjeran događajima u Slavoniji i pod pritiskom Sabora, Jelačić je u razdoblju od 13. do 25. srpnja obišao mnoga značajnija mjesta u ovoj pokrajini.⁴²

»Dana 14. srpnja stigao je ban u Novu Gradišku, Cernik i Požegu. Putovalao je stremilice, jer je morao da iza ovoga puta stigne na konferenciju u Beč. U Požegi je 15. srpnja držao skupštinu požeške županije, koja se izjavi za bana. Preko Pleternice krene 16. srpnja u Brod, odavle preko Vrpolja u Vinkovce, pa u Vukovar gdje je držao skupštinu srijemske županije. Iz Srijema se zaputi Jelačić u Virovitičku županiju — ali ne u Osijek. Dne 22. srpnja stigne u Đakovo. Obiđe mnoga sela Đakovštine, vrati se preko Našica, Voćina, Virovitice i Bjelovara u Zagreb.«⁴³

Ovakovo banovo zaobilaženje Osijeka, još je više poljuljalo položaj narodnjaka u gradu« ... jer nijesu protiv svojih protivnika imali nikakvih dokaza vlasti i prava«.⁴⁴ To je bilo dovoljno osječkim Nijemcima — mađaronima da postanu još agresivniji.

»Dne 10. kolovoza bijaše »švapska reštauracija«, obnova magistrata u duhu novog njemačkog kurza. Dan prije obilazio je »doboš«, da nitko ne smije na skupštinu ponijeti oružja ni štapa. Ali naši sutradan dođoše imaše i šta vidjeti. Nijemci stajaše s puškama oboružani. Neki ilirci donjograđani pristupiše k njima, da ih pozovu na odgovornost: »Zašto to?« Zar smo se mi došli tući? Nato povuče varoški fiškal Arvaj sablju i posiječe na glavi domorodca Mojsiju Brankovića, krznara. Onda udariše po njemu još i Nijemci s puškama, pa onda i na ostalu našu braću. Ali naši nisu uzimali dok Nijemcima ne oteše tri puške, a petorica ih dopadoše smrtnih rana...«⁴⁵

O ovome događaju, koji je pored žrtava imao za rezultat još i daljnje učvršćivanje pozicija mađarona u gradskoj upravi, izvjestio je bana Jelačića Mojsije Georgijević pismom od 22. kolovoza 1948., u kojem je između ostalog napisao:

»... terorizam mađaronski i ovdašnjih poludjelih Nijemaca, veliki je, pa se rodoljubi ne smiju nikuda maknuti, a meni (Georgijeviću op. a.) poručili su u Požegu da ne dolazim kući. No ipak sam se vratio znajući da će se ono većma dizati, što god se mi više uztežemo ...«⁴⁶

Ovakvo zaoštavanje odnosa u Osijeku i u čitavoj županiji bližilo se sve više kritičnoj točki u kojoj će politiku zamijeniti oružje. Zbog toga se Jelačić odlučio da požeškog podžupana Josipa Bunjika imenuje banskim povjerenikom, koji će u Virovitičkoj županiji »mir i red uvesti«.⁴⁷

To je bio početak novih mjera, na koje se nakon dužeg oklijevanja odlučio Jelačić, da bi konačno prešao s pisama i stalno ponavljanih prijetnji na djelo. Uprkos otporima i protivljenju mađarona, Jelačić je 3. rujna stigao u Viroviticu, gdje je, namjesto u Osijeku, u prisustvu mase naroda otvorio županijsku skupštinu. U njoj je »vladao narodni duh«. Poništeni su mađarski zakoni, zabranjena je prepiska s mađarskim vlastima i ujedno je i izvršena i izmjena županijske uprave. Prije toga, veliki župan Ladislav Janković, zajedno s jednom grupom istaknutijih mađarona, prebjegao je u Mađarsku, dok ih je još uvijek dobar dio ostao u Osijeku. Za nove podžupane izabrani su Josip Janković i Ladislav Delimanić. Veliki bilježnik županije postao je Mojsije Georgijević. Ovaj izbor doveo je do razmimoilaženja dotadašnja dva dobra druga. Naime, uz izbor Georgijevića za velikog bilježnika njegov sudrug Antun Stojanović izabran je za podbilježnika. Ne želeći, kako je sam zapisao u svojim uspomnama, da bude u podređenom položaju Georgijeviću, Stojanović je odbio položaj podbilježnika, pa je umjesto njega izabran Mirko Kršnjavi.

Zbog svega ovoga, Stojanović kao istaknuti predstavnik narodnjaka usmjerio je svoju aktivnost prema Magistratu, u kojem su bili odbrojani dani mađaronima. U listopadu stigne u Osijek banski povjerenik Bunjik, sa zadatkom da suspendira mađaronski magistrat. Izabrani su novi nosioci gradske vlasti, sve sami narodnjaci. I tom prilikom, velikom većinom glasova, izabran je za velikog bilježnika grada Osijeka, Antun Stojanović.⁴⁸

Ovo je bio ozbiljan, ali ne i konačan poraz mađarona. U Mađarskoj i u Osijeku sve njihove nade bile su usmjerene na iščekivanje mađarske vojne intervencije. No i one su za izvjesno vrijeme raspršene opozivanjem carskog manifesta od 10. lipnja, donesenog protiv Jelačića, a zatim i njegovim napadom na Mađarsku.⁴⁹

U ovoj, sad već znatno povoljnijoj situaciji, Jelačićeve pristalice nastojale su što bolje konsolidirati svoju vlast u Virovitičkoj županiji. U Osijeku to nisu uspjeli, jer je grad bio pod prijetnjom i kontrolom tvrđavskih topova, tadašnjeg komandanta generala Jovića. On je u toj konfuznoj situaciji držao tvrđavu kao »carsku svojinu«.⁵⁰ U takvim okolnostima Osijek je postao neka vrsta neutralnog terena. U Donjem gradu vladao je narodnjački duh, u Gornjem — njemačko—mađaronski dok je Magistrat, bez obzira na Bunjikovu, podjelu časti i dužnosti, ostao i dalje u rukama Nijemaca.⁵¹

Ovakvo stanje neizvjesnosti i nesređenih odnosa potrajalo je u Osijeku od rujanske skupštine u Virovitici, protekle u znaku pobjede narodnjaka, pa sve do oslobođenja Osijeka od mađarske vlasti u veljači 1849. godine. Taj interval osječke burne prošlosti protekao je u znaku opće nesigurnosti i sasvim neusklađenih odnosa. Osijek je i dalje bio izvan banske vlasti, a time i nadalje glavno uporište mađarona.

U jednoj takvoj, do kraja konfuznoj situaciji, natezanja oko vlasti u Osijeku između mađarona i narodnjaka, posebno pitanje činilo je neodređeno držanje tvrđavske posade, s većinom vojnika od domaćih ljudi i monarhistički raspoloženih oficira.

Da bi razriješio ovu enigmu i, u eventualnom ratu između Hrvata i Mađara, koji je već visio u zraku, osigurao Mađarima izvanredno važno uporište, mađarski ministar rata Lázár Mészáros posebnom naredbom od 30. kolovoza, zatražio je od osječke posade da se izjasni na čijoj će biti strani u slučaju sukoba.⁵²

Od tada u Osijeku politiku sve više potiskuju vojni tonovi. U takvim pravcima odvija se i potpuno transformirana aktivnost predstavnika dviju stranaka. Mađaroni su upregli sve svoje snage da njihovim zaštitnicima Mađarima stvore pogodnu platformu za lakše osvajanje Osijeka i njihov prodor u prostore Slavonije. Zbog toga su njihovi emisari stalno na relaciji Osijek — Pešta. Nasuprot njima snage narodnjaka su usmjerene na spriječavanje bilo kakve promjene odnosa snaga u Osijeku. Zbog toga traže oslonac, prvenstveno vojnički, tamo gdje su ga u danima Jelačićeve zauzetosti u Mađarskoj mogli naći.

O tome Antun Stojanović piše:

»... Kad smo dočuli, da se magyarski vojnici spremaju u tvrđavu lukavo doći, buduć od bana vojene pomoći dobiti nemogosmo, pišemo od strane Magistrata službeno na Patriarcha Rajačića, i zamolimo od njega nekoliko Companiah Varadinacah. On odredi 2 Companie. Kad su ove preko Vukovara do Osieka došle, mi smo savjetovali comandan majora Čorića da odmah bez svakog pitanja te companie u grad uvede. No ovaj je najprije zapovjedniku tvrđave Joviću išao i dozvolu iskao. Ovaj mu odgovori da u grad neide. Tako Varadinci ostanu u dolj. varoši...«⁵³

Tako se zaoštavanje odnosa u Osijeku i u čitavoj županiji bližilo sve više kritičnoj točki. Pritisak Mađara bio je sve jači. U očekivanju njihovog skorog napada na Osijek, ukazano je novo povjerenje Mojsiju Georgijeviću.

Banski namjesnik Mirko Lentulaj opunomoćio ga je da digne sav novac iz osječke solane i pošalje ga u Zagreb, što je ovaj i učinio.⁵⁴

Najzad, 22. listopada 1848. ovo stanje ni rata ni mira prekinuto je dolaskom povjerenika mađarskog »Odbora za obranu domovine«, grofa Casimira Batthyanyja u osječku tvrđu, na čelu »41. honvedskog bataljuna i 5 topova«.⁵⁵ Narodnjaci su se razbježali. A dosta ih je pohvatano od Mađara. No

Sl. 3. grof Casimir Batthyany — povjerenik mađarskog »Odbora za obranu domovine« — u Osijeku 1848.

najvažnijima narodnjačkim prvacima, »varoškom kapetanu« Dmitriju Vukoviću, Mojsiju Georgijeviću, Antunu Stojanoviću, Vasi Atanasijeviću, uspjelo je pobjeći u obližnji Dalj i odavde dalje. Za njima izdana je tjeralica. Ostali stanovnici Donjeg grada, morali su se pokoriti Mađarima »predali su oružje i na kuće stavili mađarske zastave«. ⁵⁶

Epizodni prikaz ovih događaja dao je opet Antun Stojanović:

»... Sutradan nađemo se svi u Dalju — piše ovaj istaknuti narodnjak — Na drugi dan kad smo izbjegli bi po uzavrielim magyaronima i Batthyany-u grofu donešena lista onih koji bi se vješati morali: *Vuković, Athanasijević, Wahter, Georgijević, ja Eremić* i td.

Ovaj isti dan dođe, magyarska vojska u donju varoš i posjedne ju. Pred večer uhvate Petra Joannovića, sudca, Joanna Neškovića, blagajnika i Pavla Goretića, trgovca i bace ih u tavnicu u gradu. Zatim su redom i sve nas ostale tražili obkolivši soldatima naše kuće — no mi već izbjegli biasmo. Zato su sav naš imetak popisali i confiscirati odredili.

... Iz Dalja, gdje smo si uzajamno jedan drugome kao varoški i varmagyski činovnici putne listove izdali — razido smo se na sve strane svieta, koji u Zagreb, koji u Vinkovce, koji u Sriem... ⁵⁷

I dok su ovako osječki narodnjački prvaci spasavali gole živote, da bi kasnije organizirali otpor agresivnoj mađarskoj vlasti, na drugoj strani Mađari su terorom, represijama učvršćivali svoju vlast u gradu.

U takvoj situaciji opće desperacije i dezorganizirane vlasti u Virovitičkoj županiji, za banskog povjerenika »sa najširim punomoćjem, dok se tamo stvari na bolje ne okrenu« imenovan je, sad već visoko afirmirani narodnjački prvak, Mojsije Georgijević.

Kao punovlasni povjerenik od 28. listopada 1848. godine, Georgijević je, za prvo vrijeme, postao isključivo nosilac vlasti u Županiji, a nakon njene ponovne organiziranosti bio je glavni posrednik između nje i Banskog vijeća. Zadatak mu je bio da »u pogledu sigurnosti i mira shodne mjere čini«, da surađuje s okolnim županijama i generalom Trebersburgom koji je sa austrijskim carskim trupama od mjeseca studenog opsjedao Osijek i mađarsku posadu u njemu. ⁵⁸

Šta se u to vrijeme događalo u samom gradu, kad se avet borbi primakla do samih gradskih kapija, znamo malo. Uglavnom samo šturi opisi događaja, po neke ličnosti, a najviša statistika, brojke, živih, ranjenih i ubijenih na domak gradskih zidina.

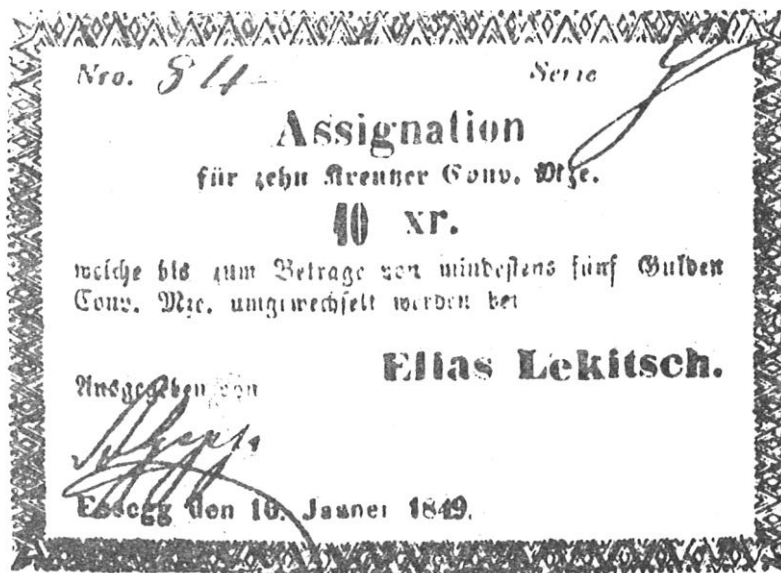
Prema svjedočanstvima suvremenika, politički život u Osijeku, u uvjetima rata i mađarske okupacije, sve je više zamirao. Uplašeni narodnjaci, zbog terora mađarske uprave i mađarona, onako obezglavljeni, bez vodstva koje je izbjeglo, potpuno su prekinuli svoju političku aktivnost. Nasuprot njima, mađaroni okuraženi zbog mađarskog prisustva i stalno uvjereni u trenutak njihove konačne pobjede, iživljavali su se u gromoglasnim izjavama, zavjerama, optužbama i prokazivanjima preostalih narodnjaka.

U želji za što tijesnijom suradnjom sa mađarskom vlasti i njihovim povjerenikom grofom Kazimirom Batthyanyiem koji je preuzeo i sve prerogative vojne vlasti, mađaroni su sastavili »Središnji odbor za sigurnost u Osijeku« (Das Central—Sicherheits—Comitee). Članovi tog odbora bili su uglav-

nom bogatiji građani, kao »... trgovac Čordašić, kožar i ekonom Gilming, podžupan Sallopek, dva trgovca Gorjupa, odvjetnik Arvai, mesar i ekonom Brožan, odvjetnik Marinović, pekar Herman i ljekarnik Rajman...«⁵⁹

Međutim, zbog blokade grada i sve većeg pritiska na Osijek, kojeg su vršile Treberburgove jedinice, u gradu je sve stalo. Zbog pregrađenih sokaka i zabrane ulaska u mjesto, Osijek je postao zatvoreni grad. Radi veće sigurnosti honvedi su na periferiji iskopali duboke jarke i visoke nasipe. I trgovina je stala. U siječnju 1849. godine nestalo je sitnog novca. Svatko je čuvao srebrne carske novce, a plaćalo se uglavnom Košutovim banknotama sumnjive vrijednosti. Zato je, uz ostale poslove, »Centralni odbor za sigurnost« u Osijeku odlučio da štampa papirnate assignate od 5, 10 i 20 novčića. Taj posao je povjeren bogatom trgovcu Antunu Gorjupu, vlasniku stare trgovačke kuće »Ilija Lekić« u Tvrđi.

S novim rješenjem, novčani promet u gradu nekako se odvijao. Građani su iz deponiranog iznosa od 10.000 forinti u firmi Gorjup, dobili za sitne assignate, u ukupnom iznosu od najmanje 5 forinti, protuvrijednost u krupnijem carskom novcu.⁶⁰

Sl. 4. Papirnati assignat od 10 novčića iz 1848. g. u Osijeku.

I dok se sve to događalo u Osijeku i oko Osijeka, Mojsije Georgijević, obavljao je neumorno svoju povjereničku dužnost. Ostali narodnjački prvaci, Stojanović, Atanasijević, Vahter, Vuković i dr. sjedili su u to vrijeme u azilu u Srijemu. Stoga je Georgijeviću preostalo da se sam bori na učvršćivanju olabavljenih niti narodnjačke vlasti i za sređivanje prilika u deorganiziranoj Virovitičkoj županiji. Pored rješavanja političkih problema rješavao je i mnogo toga što je trebalo generalu Trebersburgu u Valpovu. Vo-

dio je brigu o smještaju, ishrani i naoružanju vojske, o podvozu i novcu. Nadzirao je solane i njihove blagajne. Brinuo se i o porezu i o radu pošte.

Poseban problem Georgijeviću kao banskom povjereniku, bila je mađaronska propaganda i aktivnost »nazovi—patriota« tipa Josipa Jankovića, podžupana i, drugih, koji su istovremeno igrali dvostruku ulogu. Potajno su podržavali feudalce, a javno su se predstavljali kao prijatelji naroda i uz to stalno intrigirali protiv Mojsija i njegovih postupaka.⁶¹ O obojici, podžupanu Josipu Jankoviću, lažnom rodoljubu, zlobnom i kratkovidom političaru, i Mojsiju Georgijeviću, koga je posebno cijenio, dao je svoj sud Strossmayer u više navrata, a posebno u pismu, A. T. Brliću, od rujna 1848. u kojem kaže: »... Naš Jozeta je baba blebetuša, baš nam mlogo poštenja nečini, bora mi Moysie bi mlogo sposobnii bio za taj poso...«⁶²

Međutim rovarenja Jankovića i drugih lažnih narodnjaka prenijela su se s terena županije i u samo Bansko vijeće. Zbog toga je to vijeće postupno zauzelo rezerviran stav prema Georgijeviću. Premda su znali za njegovu vrijednost i njegov krupan doprinos u postojećim teškim prilikama, sa skepsom su gledali na njegove ocjene i osude nekih narodnjaka u Slavoniji. Osjećali su, da njegove strijele nisu nimijenjene samo njima, nego i drugima, koji sjede u Zagrebu. Krajem 1848. godine Lentulaj ga je pozvao da kao član Hrvatskog sabora dođe 5. I. 1848. u Zagreb »radi izrade osnove naše buduće vlade i ustrojenja sabora.«⁶³ Na izvjestan način, to je bio nagovještaj njegovog skorog uklanjanja s povjereničke dužnosti. Čaša je prevršena kad je Georgijević primio rješenje Banskog vijeća (br. 246 od 5. II. 1849.) o ograničavanju njegovih povjereničkih kompetencija. Uvrijeđen što mu se uskraćuju političke nadležnosti, Georgijević je podnio ostavku. O tome je izvjestio Lentulaja i pišući mu da je poslije mnogih »suprotnih si naredbih« dobio i ovu »koja svima dosadanjima tako suprotstoji, da se ja ne osjećam u stanju istim zadovoljiti...«⁶⁴

Ostavkom na povjereništvo Mojsije Georgijević je definitivno napustio krug virovitičkih pseudorodoljuba i stupio u otvorenu opoziciju prema njima. No službu velikog bilježnika Županije zadržao je sve do 1850. godine. Ipak, tim se njegova četrdesetosmaška aktivnost ne završava. U mnogome dobija drugi smjer i karakter.

Svoju aktivnost Georgijević je od sada usmjerio u pravcu Vojvodine, gdje je također imao i ugleda i prijatelja. Još u vrijeme njegovog povjereništva, sredinom siječnja 1849. godine, pozvao ga je patrijarh Rajačić da dođe u Vojvodinu radi »izrađenja ustavnog osnovopoloženja Vojvodine srpske«. Iako već slabog zdravlja, odazvao se tom pozivu, uz prethodnu dozvolu banskog namjesnika Mirka Lentulaja.

U međuvremenu mnogo toga dogodilo se u Carstvu. U prosincu 1848. godine došlo je do promjene na prijestolju. Na mjesto mentalno poremećenog i sasvim nesposobnog Ferdinanda V, došao je, uz podršku Windischgrätzovog šurjaka kneza Schvarzenberga, Ferdinandov sinovac Franjo Josip.

Mađari nisu priznavali ovu promjenu. Zbog toga su se odnosi između Beča i Pešte još više zategli. Sa svih strana stizale su vijesti o pripremama cara i austrijske vlade za konačni obračun s nepopustljivim protivnikom.

Od 16. prosinca, kad je velika vojska pod komandom kneza Windischgrätza, u kojoj je Jelačićev odred kao prvi vojni zbor prešao rijeku Litavu

i potukao mađarsku revolucionarnu vojsku kod Parndorfa i Wiesselburga, slijedi niz bitaka na mađarskoj zemlji: kod Guõra, Babolne (28. prosinca 1848), Movra (31. prosinca 1848.) i na kraju bitka za Budim i Peštu 5. I. 1849. godine.⁶⁵

Razumljivo da ovi događaji, kobni za mađarsku revoluciju, nisu mogli ostati bez posljedica na prilike oko Osijeka. Uz sve veći pritisak Trebersburgovih jedinica, sa zapadne i južne strane Osijeka, pojačao se i pritisak novih carskih trupa pod zapovjedništvom grofa Lavala Nugenta, s baranjske strane. I to je neminovno dovelo i do konačne kapitulacije, mađarske posade u Osijeku.

Nakon što je »... 3. veljače, Trebersburg preko svojih parlamentaraca, pozvao Batthyanya da već jednom preda tvrđu zakonitom caru i kralju.« 14. veljače 1849., kapitulirala je tvrđava, a njeni branitelji položili su oružje.

Nakon kapitulacije Osijeka, u gradu je zavedeno opsadno stanje. Pohapšeni su najistaknutiji mađaroni i brojne pristalice Mađara. Istovremeno je izvršena konfiskacija posjeda mađaronskih vođa a na njihove posjede postavljeni su upravitelji, koji su u ime države ubirali prihode od zaplijenjenih dobara.⁶⁶ Uvođenjem opsadnog stanja, carska vojska je postala glavni faktor u svim zbivanjima, ne samo u Osijeku već i na području čitave Županije.

Sa carskim trupama koje su ušle u grad, vratili su se i izbjegle narodnjački vođe. O tome govori i Antun Stojanović prisjećajući se i tih dana: »... Dana istoga tj. 14. veljače 1849. uđe carska vojska u grad u 4 sata poslije podne, i odmah zauzme sve straže i topove na bedemi. Ja sam sa prvom kompaniom ušao u grad...«⁶⁷

I pod novom upravom u novonastaloj situaciji, Osijek je ostao i dalje žarište političkih raspru u borbi za vlast. Bansko vijeće i Upravni odbor Županije, podjednako narodnjački, oštro su se suprotstavili jedni drugima po pitanju kompetencija, naročito u županijskoj upravi.

Zbog ovakvih međusobnih sukoba dviju narodnjačkih vlasti, ponovno su ojačali položaj veleposjednika, plemića i građanskih arendatora u Osijeku. Rehabilitirani su i glavni mađaronski vođe, krupni predstavnici slavonske aristokracije: Ladislav Pejačević, Ladislav Janković, Ljudevit Sallopek, Kapistran Adamović, Gustav Prandau i dr. Zbog toga su seljaci u slavonskim selima izgubili povjerenje u takvu vlast i sve češće su izražavali težnje za ponovnim oživljavanjem borbi za njihova prava.

Ova neposredna opasnost od nezadovoljnih seljaka zblížila je još i više mađaronske veleposjednike i narodnjačke upravljачe u Virovitičkoj Županiji. Uz obilnu potporu vojske uspjeli su skršiti otpor seljaka i povratiti pozicije starog socijalno—ekonomskog poretka čije je temelje ozbiljno uzdrmla revolucija 1848./49. godine.⁶⁸

Istovremeno, slomom revolucije i objavljivanjem »ožujskog ustavnog oktroja«, kao da se slomio i onaj borbeni duh i entuzijizam koji je nosio narodnjačke prvake u najžešće političke okršaje u teškim revolucionarnim danima. Mnogi od njih, nakon objavljivanja oktroiranog ustava, potpuno prekidaju svaku daljnju političku aktivnost. Ovi nekadašnji, beskompromisni borci i odlučni nosioci ideja ilirskog pokreta, ideolozi i privrženici borbe za oslobođenje i ujedinjenje južnoslavenskih naroda — dobijanjem

unosnih uloga u službi i visokih položaja u protunarodnom državnom aparatu, odjednom se transformiraju u prave neprijatelje svog vlastitog naroda i narodne slobode i čak šta više i u prave progonitelje hrvatskih i jugoslavenskih nacionalnih pokreta. Tako i Ivan Mažuranić. Odmah nakon sloma revolucije i donošenja oktroiranog ustava 1849. godine, postaje najprije državni nadodvjetnik, zatim kancelar i napokon ban. Dva najvatrenija i najborbenija ilirca: Ivan Kukuljević i Ljudevit Vukotinović postaju veliki župani, Ognjeslav Utješinović, isto tako nekadašnji revolucionarno raspoloženi ilirac, postao je podžupan. Ništa manje deformacije nisu doživjeli ni dvojica najistaknutijih narodnjačkih predstavnika u Slavoniji: Antun Stojanović i Mojsije Georgijević, nakon što su postali, prvi kao podžupan Bilogorske županije, a drugi podžupan Požeške županije. Odbavši tako, za sebe »realan« životni pravac, svi ti nekadašnji borbeni nosioci ilirske i narodnjačke ideje i politike — nakon što su postali dobro plaćeni oslonac protunarodnog sistema, radili su upravo ono protiv čega su se najžešće borili. Da li je kod svih njih, po srijedi isključivi oportunistam ili stvar dublje psihološke prirode, nakon sloma Revolucije iza koje su preostale ruševine zanosnih misli i ideja, stvar je dubljih razmatranja.

BILJEŠKE

- ¹ K. Marx, Klasne borbe u Francuskoj od 1848 do 1850, Izabrana djela u dva toma, »Kultura« 1949. tom I, str. 96.
- ² V. Bogdanov, Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49. JAZU, Zagreb 1949. str. 305.
- ³ Isto, str. 192.
- ⁴ Historija naroda Jugoslavije, knj. II, Zagreb 1959, str. 1036.
- ⁵ V. Bogdanov, n. d. str. 192.
- ⁶ Isto, str. 108.
- ⁷ Vojna enciklopedija, knj. 5. str. 303. pod »Mađarska revolucija«
- ⁸ F. Vrbanić, Jedno stoljeće u razvoju žiteljstva Hrvatske i Slavonije, »Rad«, JAZU, Zagreb, 1899. str. 30.
- ⁹ A. Ficher, Statist. Monatsschrift, (»Gebietsveränderungen der österreichischen Monarchie«), svez. IV, Wien, 1878.
- ¹⁰ Narodne novine br. 54 od 1847.
- ¹¹ Opširan prikaz političkih i agrarno—socijalnih zbivanja u Virovitičkoj županiji 1848/49, dao je Dr Slavko Gavrilović u svom radu »Virovitička županija u revoluciji 1848/49.« (Historijski zbornik, Zagreb, 1961. god. XIV).
- ¹² D. Prohaska, Ilirizam u Osijeku, »Savremenik« Zagreb 1912. str. 23
- ¹³ A. Stojanović, Opisanje moga života (rukopis bez paginacije). Uvid u original autobiografskog zapisa, stavio na raspolaganje, Dr Stanislav Marijanović, na čemu posebno zahvaljujem.
- ¹⁴ D. Prohaska, n. d. str. 25.
- ¹⁵ S. Gavrilović, n. d. str. 9.
- ¹⁶ Isto, str. 10.
- ¹⁷ Isto
- ¹⁸ A. Stojanović, n. d.
- ¹⁹ Isto
- ²⁰ Isto
- ²¹ Isto
- ²² Isto
- ²³ Isto
- ²⁴ Isto
- ²⁵ »Delo«, original u Muzeju Slavonije
- ²⁶ A. Stojanović, n. d.
- ²⁷ Isto
- ²⁸ Isto

- ²⁹ Isto
³⁰ Novine dalm. herv. slavonske, 12. svibnja 1848., str. 190.
³¹ Isto, 10. lipnja 1848. str. 238.
³² Isto, 13. lipnja 1848., str. 243.
³³ Isto, 15. lipnja 1848, str. 252
³⁴ R. Horvat, pokret II, str. 4
³⁵ A. Stojanović, n. d.
¹ S. Gavrilović, n. d., str. 13
²⁷ Isto
²⁸ Isto
²⁹ D. Prohaska n. d., str. 33
³⁰ Isto
³¹ Narodne novine, br. 92. 1848.
³² R. Horvat, n. d., str. 125 — 134
³³ Isto
³⁴ D. Prohaska, n. d. str. 36
³⁵ S. Gavrilović, n. d. str. 19
⁴⁶ F. Šišić, Osijek u historijskim danima 1848., »Hrvatski list« Osijek, 25. XII. 1933.
⁴⁷ S. avrilović, n. d. str. 19
⁴⁸ A. Stojanović, n. d.
⁴⁹ S. Gavrilović, n. d., str. 24
⁵⁰ R. Horvat, n. d., str. 211
⁵¹ Isto, str. 209 — 210
⁵² Anonymus, Predaja osječke tvrđave c.k. trupama, 14. veljače 1849., Pecs 1851.
⁵³ A. Stojanović, n.d. str. 2
⁵⁴ Državni arhiv Zagreb, Acta congreg. com. Veröczensis 101/405 iz 1848.
⁵⁵ R. Horvat, n.d., str. 11
⁵⁶ G. Klapka, Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848. und 1849., Leipzig 1851., str. 56.
⁵⁷ A. Stojanović, n.d.
⁵⁸ Narodne novine, 14. XII 1848 i DAZ, BANSKO VIJEĆE 2068/1849, Zapisnik povjereničkog delanja Mojsija Georgijevića od 28. X 1848. — 13. II 1849. (Kraće Zapisnik MG)
⁵⁹ J. Bösendorfer, Crtice iz slavonske prošlosti, Osijek 1910. str. 403
⁶⁰ Isto
⁶¹ Zapisnik MG
⁶² Građa za povijest književnosti hrvatske, 16, Zagreb 1948, 141)J. J. Štrosmajer — A. T. Brliću)
⁶³ Zapisnik MG (Georgijević — Lentulaj)
⁶⁴ Isto, br. 115
⁶⁵ S. Gavrlivović, n.d. str. 114.
⁶⁶ DAZ, Virovitička, Prot. 16/1849.
⁶⁷ A. Stojanović, n.d.
⁶⁸ DAZ, Virovitička, Prot. 262/1849.

Nikola Kosanović

DIE POLITISCHEN KÄMPFE UND DIE HAUPTAKTÖRE IN DEN JAHREN
1848—1849. IN OSIJEK

Zusammenfassung

Die Revolution im J. 1848. die aus einem grossen Teil Europas auch unsere Gebiete ergriff, besonders Kroatien und die Vojvodina, befreite auch bei uns jene gesellschaftlichen, nationalen und politischen Kräfte welche durch den einheimischen Feudalismus und durch die österreichisch-ungarische Herrschaft unterdrückt waren.

In den Wirren dieser revolutionären Geschehnisse die sich in Kroatien und Slawonien in einen häftigen Kampf der Magyaronen und der Nationalpartei um

die politische Macht, die Volksrechte und die wesentlichen Verenderungen der Struktur der Gesellschaft äussarten — besteht eine ganze Gruppe begeisterter Kämpfer für die nationale Idee.

In den Dokumenten jener Zeit sind die Namen — Mato Topalović, Ignjat und Andrija Torkvat Brlić, Antun Stojanović, Vaso Atanasijević, Juraj Tordinac, Adam Sukić und Mojsije Georgijević — aufs engste mit den Geschehnissen in Slawonien und Osijek verbunden, und manche darunter werden an der Spitze der Nationalbewegung angetroffen. Aus dieser Gruppe bedeutender Nationalkämpfer, die auch die grösste Last des politischen und ideologischen Kampfes mit den Magyaronen trugen sind drei Namen hervorzuheben, deren Beitrag in diesem Kampf, nicht nur in Osijek sondern auch weiter, der grösste war.

Einer der bedeutendsten Gestalten, und auch der jüngste unter den 1848-er Politikern war Mojsije Georgijević, »markante politische Persönlichkeit unserer Geschichte des XIX Jahrhunderts« (Šišić), »einer der intelligentesten Landtagsvertreter im Kroatisch-slawnischen Landtag 1848« (Prohaska), »ein Mann reifen Geistes und anständigen Herzens« (Lj. Vukotinić) und nach A. T. Brlić »die erste politische Intelligenz«. Neben der Advokatur und seiner Stellung als Grossnotars des Komitats Virovitica, Banalvertrauter und Vicegespan des Komitats Požega — var seine Rolle des Landtagsabgeordneten im Kroatischen Landtag wo er einer der hervorragendsten Redner und Mitglied der höchsten politischen Organe war, besonders wichtig.

Nicht weniger bedeutend waren noch zwei Mitglieder der Nationalen Partei, Vaso Atanasijević und Antun Stojanović, die in engster Zusammenarbeit mit Georgijević einen beharrlichen Kampf gegen die Magyaronen um die Verwirklichung der wichtigsten politischen Ziele der Nationalseite in Osijek führten: die Verbindung Slawoniens mit Kroatien und die selbstständigkeit Kroatiens. Ihr Beitrag zu diesem Kampf ist besonders gross während der ungarischen Okkupation Osijeks von Oktober 1848. bis Februar 1849. Nach der Revolution, unter den Oktroierten Verfassung, verschwinden alle drei allmählig von der politischen Schaubühne.

Übersetzung: Marija Malbaša, prof.